

VADLĪNIJAS

DABAS AIZSARDZĪBAS PLĀNA INTEGRĒŠANAI
TERITORIJAS PLĀNOJUMĀ

Projekts: Vadlīnijas dabas aizsardzības plāna integrēšanai teritorijas plānojumā

Pasūtītājs: Dabas aizsardzības pārvalde

Izpildītājs: SIA „METRUM”

Izstrādātāji:

Ilze Circene, SIA „METRUM” plānošanas projektu vadītāja, teritorijas plānotāja

Aija Melluma, Dr.hab.geogr., pētniece

Jolanta Bāra, dabas eksperte

Vita Jevdokimova, SIA „METRUM” projektu vadītāja

Armīns Skudra, SIA „METRUM” kartogrāfs

Izstrādes darba grupās piedalījās:

Kristīne Vilciņa, Dabas aizsardzības pārvalde

Signe Millere, Dabas aizsardzības pārvalde

Daina Bojāre, Dabas aizsardzības pārvalde

Aldis Verners, Valsts vides dienesta Madonas reģionālā vides pārvalde

Aina Everte, Valsts meža dienesta Sēlijas virsmežniecība

Ilona Kāgane, Aizkraukles novada pašvaldība

Jānis Boliņš, Aizkraukles pagasta pārvalde

Juris Letinskis, Aizkraukles novada pašvaldība

Agris Ludušovs, biedrība „Daugavas Senielejas Raganas”

Inga Bērziņa, Zemgales plānošanas reģions

Guna Zablocka, dabas parka „Daugavas ieleja” atbalsta biedrība

Lelde Enģele, Latvijas Dabas fonds

Anete Pošiva, SIA „Estonian, Latvian & Lithuanian Environment”

Līga Bulmeistere, SIA „Vides eksperti”

Andris Lejiņš, z/s „Palātas” īpašnieks Skrīveru novadā

Imants Baumanis, z/s „Cepļi” īpašnieks Aizkraukles novadā

Ingūna Urtāne, LR Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

Saulcerīte Blūzmane, Jaunjelgavas novada pašvaldība

Projekts Nr.LLIV-316 „Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju Zemgalē un Ziemeļlietuvā apsaimniekošanas uzlabošana, radot ilgtspējīgu pamatu dabas teritoriju saudzīgai izmantošanai un dabas vērtību saglabāšanai”

Dabas aizsardzības pārvalde

Satura rādītājs

Ievads.....	4
1. Pilotprojekta „Dabas parka „Daugavas ieleja” dabas aizsardzības plāna sagatavošana un integrēšana teritorijas plānojumā” pieredzes apkopojums.....	5
2. Dabas aizsardzības plāna un teritorijas plānojuma integrācijas idejas vērtējums.....	7
3. Pilotprojekta pieredzes iespējamā vispārināšana uz dabas aizsardzības plānu un teritorijas plānojumu izstrādi ārpus pilotprojekta teritorijas.....	9
4. Ainavu plānošana kā dabas aizsardzības un teritorijas attīstības plānošanas integrācijas instruments	12
4.1. Ainavu jēdziena izpratne un skaidrojumi.....	12
4.2. Ainavu plānošanas pieredze Latvijā.....	13
4.3. Ainavu plānošanas metodes.....	14
4.4. Rekomendācijas ainavu plānu izstrādei īpaši aizsargājamās dabas teritorijās, izstrādājot ainavu plānu kā pašvaldības teritorijas attīstības plānošanas dokumentu.....	18
4.5. Praktisks piemērs – darba uzdevums iespējamam ainavu plānam dabas parkā „Daugavas ieleja” ...	20
5. Priekšlikumi normatīvo aktu grozījumiem labākai dabas aizsardzības plānu integrēšanai teritorijas plānojumos.....	21

Ievads

Vadlīnijas dabas aizsardzības plāna integrēšanai teritorijas plānojumā (turpmāk tekstā – Vadlīnijas) izstrādātas, pamatojoties uz 2014.gada 3.martā noslēgto līgumu starp Dabas aizsardzības pārvaldi un SIA „METRUM”.

Vadlīniju izstrādes pamats ir pilotprojekta „Dabas parka „Daugavas ieleja” dabas aizsardzības plāna sagatavošana un integrēšana teritorijas plānojumā” (turpmāk tekstā – Pilotprojekts) izstrādes laikā gūtā pieredze – Aizkraukles novada teritorijas plānojuma un dabas aizsardzības plāna izstrāde uzsākta 2013.gada vasarā, un pašreizējā stadijā ir noslēgusies projekta izstrādes ietvaros izstrādātā teritorijas plānojuma un dabas aizsardzības plāna publiskā apspriešana. Atzīmējams, ka vēl pirms šo divu dokumentu izstrādes uzsākšanas, Dabas aizsardzības pārvalde organizēja seminārus, kuros vispārināti tika diskutēti par integrēšanas ideju. Semināru laikā paustie viedokļi un skatījums arī ir ņemts vērā izstrādājot Vadlīnijas.

Darba fokuss, līdzās pieredzes vērtējuma sniegšanai, ir vērsts uz plānošanas prakses analīzi, sevišķi dažādo plānošanas dokumentu sasaisti teritoriāli un saturiski, kā arī uz jaunu pieeju un jaunu risinājumu meklējumiem. Tādējādi šajā darbā liels uzsvars likts uz ainavu plānošanu – kā iespējo instrumentu, kas atvieglotu dažādos integrēšanas meklējumus. Tā kā pašreizējā situācijā Latvijā vārdu „ainava” lielākoties saista ar skatiem un skatu vietām, ar vizuāliem iespaidiem un estētiskiem vērtējumiem, šis darbs atsevišķu sadaļu velta ainavu jēdziena izpratnei, kā arī apkopo līdz šim gūto ainavu plānošanas pieredzi Latvijā.

Vadlīnijas kopumā sastāda piecas nodaļas, un tās izstrādātas saskaņā ar Dabas aizsardzības pārvaldes un SIA „METRUM” 2014.gada 3.marta līguma tehniskajā specifikācijā noteikto. Pirmajā nodaļā tiek sniegts ieskaits Pilotprojekta dokumentos pieņemtajos risinājumos, ļoti konkrēti parādot, kādi risinājumi, integrējot dabas aizsardzības plānu, tika pieņemti Aizkraukles novada jaunajā teritorijas plānojumā. Otrajā un trešajā nodaļā tiek vērtēta integrācijas ideja vispārināti, tai skaitā sniedzot skatījumu, kā Pilotprojekta laikā gūto pieredzi ir iespējams realizēt citās plānošanas teritorijās. Ceturtajā nodaļā, turpinot integrēšanas idejas vērtējumu kopumā (ārpus tiešās teritorijas plānojuma un dabas aizsardzības plāna kompetences), tiek piedāvāts viens no dabas aizsardzības un teritorijas attīstības plānošanas instrumentiem – ainavu plānošana. Darbu noslēdz priekšlikumi normatīvo aktu iespējamajiem grozījumiem.

Vadlīniju izstrāde tiek realizēta laika posmā no 2014.gada marta līdz aprīlim, un tās ietvaros tika organizētas darba grupas, aicinot dažādu institūciju pārstāvjus, LR Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas, pašvaldību, plānošanas reģionu, dabas aizsardzības plānu un teritorijas plānojumu izstrādātājus, kā arī zemes īpašniekus uz diskusijām – gan daloties informācijā par Pilotprojekta laikā gūtajām atziņām, gan arī aktualizējot dažādus teritorijas attīstības un dabas aizsardzības plānošanā aktuālus jautājumus kopumā.

Vadlīnijām ir trīs galvenās mērķauditorijas – teritorijas attīstības plānošanas un dabas aizsardzības plānu izstrādātāji (tai skaitā pašvaldības un plānošanas reģioni), publiskās pārvaldes institūcijas, kuras realizē plānošanas un dabas aizsardzības jomas politiku, un zemes īpašnieki, kuri ir daudzo un dažādo plānu galvenie realizētāji.

Vadlīniju projekts izmantojams tālākā darbā, turpinot diskusijas pie integrēšanas jautājumu vērtēšanas, tai skaitā realizējot plānošanas dokumentu integrēšanas metodisko un normatīvo vadību. Turpmākajā darbā būtu ieteicams pievērst uzmanību integrācijas lomai – vai tas ir mērķis, vai arī līdzeklis, kāda mērķa sasniegšanai. Tāpat būtu ieteicams analizēt integrēšanu ārpus teritorijas plānojuma un dabas aizsardzības plāna jautājumu loka, vērtējot integrāciju gan horizontāli (dažādie plānošanas gadījumi), gan vertikāli – dažāda līmeņa plānošanas dokumenti, likumi, noteikumi un to savstarpējā sasaiste.

Vadlīniju projektā izmantoti izstrādes autoru sagatavotie kartogrāfiskie materiāli un līdzšinējās plānošanas prakses laikā uzņemtie fotoattēli (Kandavas novads un Siguldas novads).

Vadlīniju izstrāde tiek realizēta sadarbībā ar Dabas aizsardzības pārvaldi projekta Nr.LLIV-316 „Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju Zemgalē un Ziemeļļietuvā apsaimniekošanas uzlabošana, radot ilgtspējīgu pamatu dabas teritoriju saudzīgai izmantošanai un dabas vērtību saglabāšanai” ietvaros.

1. Pilotprojekta „Dabas parka „Daugavas ieleja” dabas aizsardzības plāna sagatavošana un integrēšana teritorijas plānojumā” pieredzes apkopojums

Darbu pie Pilotprojekta izstrādes SIA „METRUM” sadarbībā ar Dr.hab.geogr., pētnieci Aiju Mellumu, uzņēmumu SIA „Vides eksperti” un dabas ekspertu Jolantu Bāru uzsāka 2013.gada vasarā. Turpmākajās rindkopās atspoguļota nepilna gada laikā gūtā pieredze jeb risinājumi, kas caur diskusijām, darba grupām un konsultācijām tika pieņemti izstrādātajā Aizkraukles novada teritorijas plānojumā 2014.–2025.gadam, integrējot dabas parka „Daugavas ieleja” dabas aizsardzības plānu 2014.–2026.gadam.¹

Galvenā metode abu dokumentu savstarpējai integrācijai bija darbs vienotā komandā – gan izpētes stadijā, gan informācijas apkopošanā un datu bāzes sagatavošanā (tika izmantota ģeogrāfiskās informācijas sistēmas analīzes metode), gan arī vienotu prasību definēšanā. Tikai pēc vienota viedokļa formulēšanas notika plānošanas nodalīšana divos dokumentos (dabas aizsardzības plānā un teritorijas plānojumā) atbilstoši likumdošanā un abu plānošanas dokumentu tehniskajā specifikācijā noteiktajam saturam prasībām. Atzīmējams, ka abu šo dokumentu integrācija Pilotprojektā bija jāveic esošo normatīvo aktu ietvaros, kas atsevišķos gadījumos (tas attiecas arī uz procedūru), bija visai ierobežota.

Par galveno instrumentu dabas aizsardzības plāna integrēšanā teritorijas plānojumā atzīmējama kopēja koncepcija jeb kopīgs skatījums uz teritorijas attīstību un funkcionālo zonu indeksāciju teritorijas plānojumā. Jāpiebilst, ka līdz ar Ministru kabineta noteikumiem Nr.240 „Vispārīgie teritorijas plānošanas, izmantošanas un apbūves noteikumi” funkcionālo zonējuma klasifikācija un indeksācijas principi visām Latvijas pašvaldībām tiek noteikta vienoti.

Pilotprojekta integrēšanas procesā akcentējami trīs būtiskākie soļi. Kā pirmais solis atzīmējama informācijas uzkrāšana, apzināšana un radīšana – dažāda pēc mēroga, jo atšķirīgas ir Pilotprojekta teritorijas – dabas parka teritorija un Aizkraukles novada teritorija. Otrajā solī, pamatojoties uz izpētes laikā iegūto informāciju, dabas parka

teritorijā tika identificētas un noteiktas ainavu telpas, kurām ir kopīgas iezīmes – īpaši dabas aizsardzība, vienotā dabas un kultūras mantojuma aizsardzība, vizuālā nozīme, dzīves telpa vai fona nozīme. Trešajā solī, noslēdzošajā, tika pieņemti konkrēti risinājumi un noteiktas prasības teritorijas plānojumā teritorijā esošajai dabas parka teritorijai. Attiecīgi dabas parka teritorijā, atšķirībā no pārējās novada teritorijas, pamatā tika noteiktas vietas ar īpašiem noteikumiem (funkcionālas zonas ar indeksiem – M1, L2, L3 un L4). Šajās teritorijās, ņemot vērā dabas aizsardzības plānā noteiktos mērķus, kā arī atzīmētās vērtības, tika noteiktas atšķirīgas prasības no pārējām lauksaimniecības un meža teritorijām. Pēc līdzīgiem principiem tika izstrādāti priekšlikumi arī teritoriju turpmākajai plānošanai Jaunjelgavas novada un Skrīveru novada teritorijās.

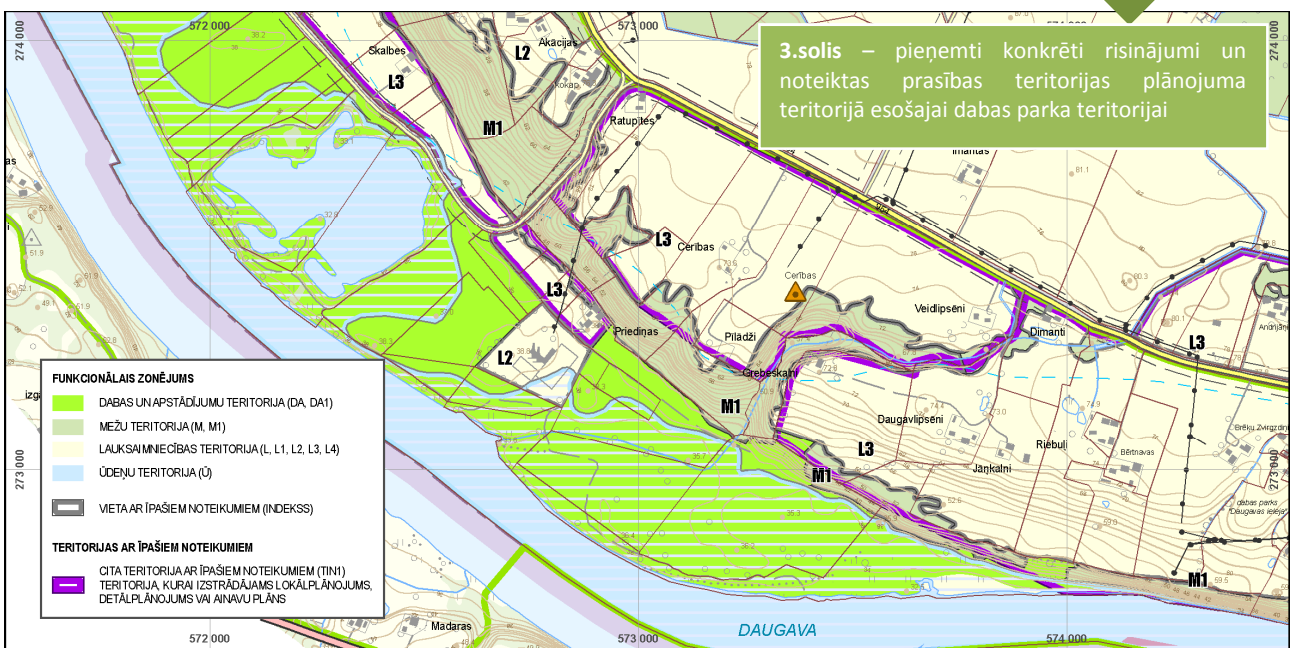
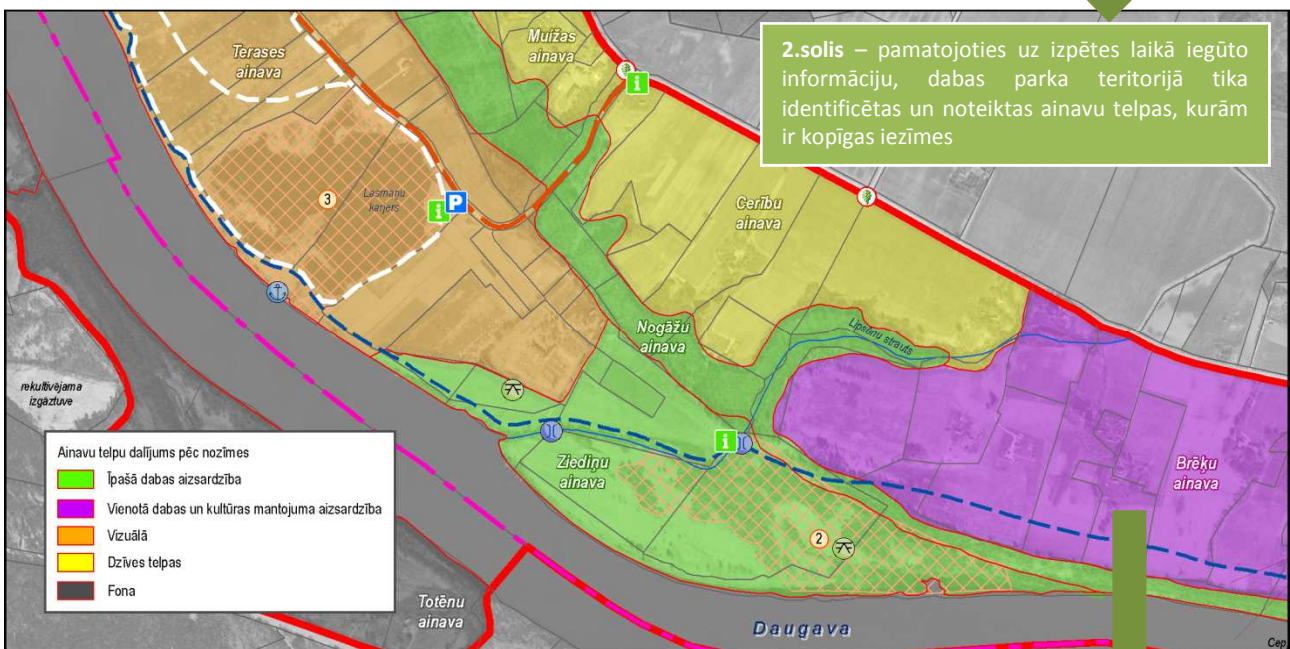
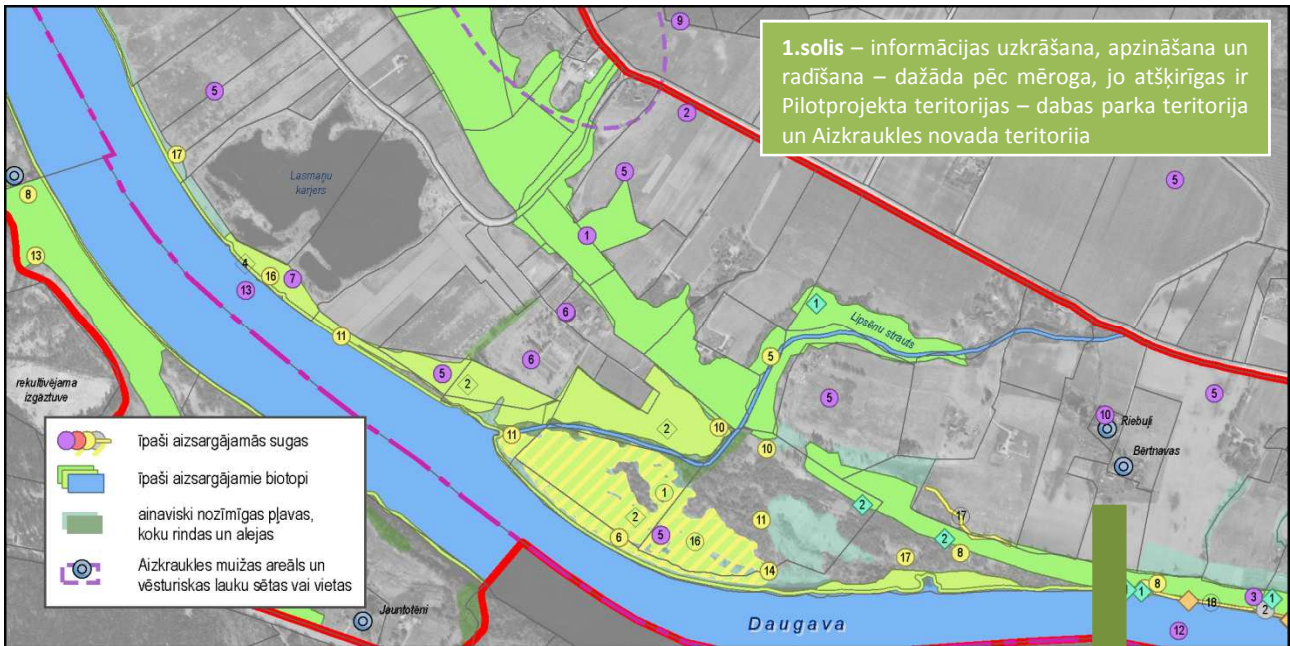
Integrēšanas metode – komunikācija un darbs vienotā komandā

Integrēšanas instruments – kopēja koncepcija un funkcionālā zonējuma indeksācija teritorijas plānojumā

Kā būtiskākais ieguvums Pilotprojekta integrācijas procesā atzīmējama iespējamā risku novēršana, attiecīgi situācija, ka īpaši aizsargājamās dabas teritorijā tiek noteiktas kādas prasības bez sasaistes ar citām pašvaldības saimnieciskajām aktivitātēm – t.i., dabas aizsardzības plāna formulētie mērķi teritorijas plānojumā tika integrēti pēc būtības.

¹Saskaņā ar Aizkraukles novada domes 2014.gada 24.janvāra sēdes lēmumu un 2014.gada 23.janvārī dabas parka „Daugavas ieleja” dabas aizsardzības plāna izstrādes uzraudzības grupas sanāksmē nolemti, projekti līdz 2014.gada 24.martam tika nodoti publiskajai apspriešanai

2. Dabas aizsardzības plāna un teritorijas plānojuma integrācijas idejas vērtējums

Domājot par dabas aizsardzības plāna un teritorijas plānojuma integrāciju, vispirms būtu jānošķir divas situācijas:

- ✓ skatījums uz problēmu (integrācija) kā uz teorētiski iespējamu, respektīvi, kā uz ideju;
- ✓ skatījums uz to kā jaunu prakses jomu.

Pirmajā gadījumā – tā var pastāvēt pati par sevi (jau vismaz kopš 2003.gada), tā balstīsies uz dažādiem priekšstatiem un neskaidriem mērķiem. Otrajā gadījumā jāredz skaidrs mērķis, jāanalizē iespējas un ierobežojumi, kas ietekmēs tās (plānojumu integrācijas) attīstības metodes un to lietošanas iespējas. Pašreiz pastāv vairāki ierobežojošie faktori – mērķu neskaidrība, tiesību aktu savstarpējās nesaistes, atšķirīgas tradīcijas, priekšstatu un reālo situāciju dažādība u.c. Būtiski, ka minētie faktori vienlaikus darbojas no abām pusēm – dabas aizsardzības plānošanas un no pašvaldību teritoriju plānošanas. Mūsdiā, pašreiz mēs atrodamies pirmajā situācijā, jo dominē dažādas domas, un ir viens piemērs, kas tomēr ir unikāls gadījums.

Jāpārlicinās, vai abu dokumentu vienlaicīga izstrāde un integrācija konkrētā situācijā (aizsargājama dabas objekts, pašvaldība) vajadzīga un iespējama. Jāņem vērā aizsargājamo teritoriju dažādība (arī – to platības, kam ir izšķiroša nozīme metodikas izvēlē), to dažādās funkcijas. Būtiskais šajā gadījumā – nepieciešamība noteikt skaidrus mērķus, kādēļ konkrētajā situācijā nepieciešama atšķirīgo plānojumu integrācija.

Ja turpmāk tiks izstrādāti jauni pilotprojekti plānošanas idejas attīstības nolūkā, tad būtu lietderīgi:

- ✓ Izvēlēties pēc platības lielās aizsargājamās teritorijas (tām redzamāka saite ar pašvaldības teritoriju).
- ✓ Izvēlēties situāciju, kur iespējams vienlaicīgi izstrādāt abus dokumentus.
- ✓ Uz Pilotprojektu izstrādes laiku (attiecībā pret konkrētajām aizsargājamām teritorijām) apturēt Ministru Kabineta noteikumu Nr.686 „Noteikumi par īpaši aizsargājamās dabas teritorijas dabas aizsardzības plāna saturu un izstrādes kārtību” darbību (tas gan tiesiski būtu ļoti grūti izdarāms), vai arī atļaut izstrādāt paralēli divus dokumentus, izmantojot līdz šim pieņemto un jauno, veidojamo pieeju. Tas būtu labs pamats analīzei un turpmāk – dažādu vadošo dokumentu izstrādei.

Vadlīniju projekta izstrādes uzdevums ir vērsts tieši uz dabas aizsardzības plāna integrāciju teritorijas plānojumā. Atzīmējams, ka pēdējo gadu laikā teritorijas attīstības plānošana, īpaši līdz ar 2011.gada Teritorijas attīstības plānošanas likuma pieņemšanu, ir būtiski mainījies, tādējādi, iespējams, ka integrācijas ideja brīdī, kad tā radās, bija citāda kā tagad iespējama.

Pieņemot šādu situāciju, turpmākajās rindkopās sniegts skatījums uz integrācijas jautājumu plašākā mērogā, norādot dabas aizsardzības plāna iespējamās integrācijas virzienus un atzīmējot trīs galvenās integrācijas vērtēšanas atziņas.

Dabas aizsardzības plāna iespējamie integrācijas virzieni:

Kā **pirmā atziņa** atzīmējama saistībā ar atšķirību respektēšanu, t.i., atšķirīgu pieeju ievērošanu gan plānošanā, gan dažādu dokumentu savstarpējā integrēšanā. Latvijā ir 682 īpaši aizsargājamas dabas teritorijas, tai skaitā 42 dabas parki, kas savstarpēji krasi atšķiras ar teritorijas izveidošanas mērķiem, teritorijas platību un dažādu aizsardzības pakāpi –

atļautajām un aizliegtajām darbībām. Savukārt Latvijā esošo 110 novadu platība (atzīmējams, ka īpaši aizsargājamās dabas teritorijas atrodas ne tikai novados, bet arī pilsētu teritorijās) variē amplitūdā no 48 km² (Saulkrastu novads) līdz 2525 km² (Rēzeknes novads). Pētāmā Aizkraukles novada platība ir 102,5 km², kas ir krietni mazāka par novada vidējo platību (580 km²), un dabas parka „Daugavas ieleja” platība ir neliela – t.i.,

10,9 km². Līdz ar to atzīmējams, ka Pilotprojekta teritorijas ir salīdzinoši nelielas, kas vērtējot integrācijas jautājumus plašākā mērogā, būtu arī akcentējams.

Ņemot vērā iepriekš minēto, situācija teritorijas attīstības (t.sk. dabas aizsardzības) plānošanas jomā vērtējama līdzvērtīgi citām aktualitātēm un problēmām publiskās pārvaldes jomā, kur Valsts prezidenta Andra Bērziņa 2012.gadā izveidotā ekspertu grupa pārvaldības pilnveidei, izvērtējot situāciju un sniedzot priekšlikumus Latvijas publiskās varas pilnveidošanai valsts un vietējā līmenī, norāda, ka „līdz šim vietējo pašvaldību

darbības regulējums nereti bijis tipizēts un ignorējis faktu, ka pašvaldības ir dažādas. Vietējo pašvaldību darbības tiesisko regulējumu būtu ieteicams veidot, pieļaujot pēc iespējas lielāku vietējās pašvaldības pašiniciatīvu vietējās kopienas interešu kārtošanā, kā arī paredzot normatīvajos aktos atšķirīgu pieeju dažādām pašvaldībām”. Šāda atziņa, par atšķirīgu pieeju atšķirīgām situācijām, būtu attiecināma arī uz teritorijas attīstības, tai skaitā dabas aizsardzības plānošanas jomu.

Otrā atziņa saistāma ar normatīvajiem aktiem un to savstarpējo integrēšanu. Kā viens no piemēriem atzīmējams Attīstības plānošanas sistēmas likums (2008). Tajā tiek noteikts, ka izšķir šādus attīstības plānošanas dokumentu veidus:

- ✓ politikas plānošanas dokumenti;
- ✓ institūciju vadības dokumenti;
- ✓ teritorijas attīstības plānošanas dokumenti.

Attīstības plānošanas sistēmas likuma 6.pantā tiek definēts attīstības plānošanas dokuments, nosakot, ka „attīstības plānošanas dokumentā izvirza mērķus un sasniedzamos rezultātus attiecīgā politikas jomā vai teritorijā, apraksta noskaidrotās problēmas un paredz to risinājumus.” Pēc minētā formulējuma dabas aizsardzības plāni neapstrīdami būtu atzīmējami kā attīstības plānošanas dokumenti, tāpat vairāki likumā noteiktie punkti attiecināmi uz dabas aizsardzības plānošanu, kaut arī likums šāda veida plānošanu nepiemin.

Šis apsvērums – dabas aizsardzības plānošanas jomas nodalīšana normatīvajos aktos no pārējās plānošanas – varētu būt viens no iemesliem zemajai līdzšinējai dabas aizsardzības un teritorijas attīstības plānošanas integrācijai, kas pat nereti risinājumu ziņā ir bijusi pretrunā, vai arī bijusi par iemeslu tam, ka teritorijas plānojumā īpaši aizsargājamās teritoriju attēlo kā „tukšu” jeb turpmākās izpētes teritoriju (tā tas ir Aizkraukles novada teritoriju plānojuma 2004.–2013.gadam gadījumā). Attīstības plānošanas sistēmas likumā (2008) tiek noteikta attīstības plānošanas sistēma Latvijā, un vērts būtu apsvērt iespēju tajā skaidri atzīmēt arī dabas aizsardzības plānošanas jomu.

Trešā atziņa ir vērsta uz to, ka plānošanā arvien vairāk būtu akcentējama pieeja no centralizētas uz lokālu un no vispārinātas uz tematisku plānošanu (atzīmējams, ka šādu pieeju ir sekmējis arī 2011.gadā pieņemtais Teritorijas attīstības plānošanas likums).

Aizkraukles novada teritorijas plānojumā dabas parka teritorijā, atšķirībā no pārējās novada teritorijas, kā arī minēts iepriekš, pamatā noteiktas vietas ar īpašiem noteikumiem (piemēram, lauksaimniecības teritorijas ar indeksu L-1), kurās, ņemot vērā dabas un kultūrvēsturisko mantojumu, noteiktas atšķirīgas prasības kā pārējā novada teritorijā. Tomēr, kā norāda Pilotprojekta rezultāti, teritorijas plānojumā kā pietiekami vispārinātā dokumentā (t.i., dokumentā, kas sniedz skatījumu noteiktā (ierobežotā) mērogā par visu administratīvo vai

teritoriālo teritoriju) nav iespējams rast risinājumus, kas pietiekami kvalitatīvi sekmētu īpaši aizsargājamās teritorijas mērķu sasniegšanu. Tā, piemēram, attiecībā uz būvniecības jomu, teritorijas plānojums Aizkraukles novada gadījumā tikai konceptuāli sniedz skatījumu vai noteiktajā (dabas aizsardzības plānā definētajā) ainavu telpā būtu pieļaujama apbūve vai nē. Lielākajā daļā gadījumu teritorijas plānojums paredz noteiktā dabas parka teritorijā veikt lokālu plānošanu, izstrādājot lokālplānojumu vai tematisku plānojumu, piemēram, ainavu plānu, kurā atbilstošā mērogā tematiski tiktu risināti tieši konkrētajai dabas parka teritorijai būtiski jautājumi.

Papildus tam, arī atzīmējams, ka, jo lokālāka ir teritorijas plānošana, jo individuālāk ir iespējams plānošanas procesā iesaistīt vietējos zemes īpašniekus un iedzīvotājus, kuriem (pat neatkarīgi no plānošanas risinājumiem), būs ļoti būtiska nozīme konkrētās vietas turpmākajā attīstībā.

3. Pilotprojekta pieredzes iespējamā vispārināšana uz dabas aizsardzības plānu un teritorijas plānojumu izstrādi ārpus pilotprojekta teritorijas

Īpaši aizsargājamām dabas teritorijām Latvijā dabas aizsardzības plānus pašreizējiem līdzīgus sagatavo jau gandrīz 20 gadus – pirmais šāda veida plānošanas dokuments apstiprināts 1996.gadā. Pašlaik dabas aizsardzības plānu skaits tuvojas diviem simtiem – šobrīd 186 teritorijām ir šādi plāni, vairākām teritorijām pēc plāna termiņa beigšanās vai būtiskām situācijas izmaiņām, plāni ir izstrādāti atkārtoti.

Dabas aizsardzības plāni ir sagatavoti gan ļoti lielām dabas teritorijām – nacionālajiem parkiem, piemēram, Gaujas nacionālajam parkam (ap 92 000 ha), kurš ietilpst 11 novadu administratīvajās teritorijās, gan pavisam nelielām – dažu hektāru lieliem dabas pieminekļiem. Plānošanas procesu regulē dažādi normatīvie akti – likums un Ministru kabineta noteikumi, tādējādi nav iespējams pilnībā integrēt dabas aizsardzības plānu prasības pašvaldību teritoriju plānojumos.

Pastāv atšķirības abu dokumentu struktūrā, procedūrā un darbības periodos, kā arī tiem ir atšķirīgi mērķi. Dabas aizsardzības plānu sagatavošanu regulē ar teritorijas attīstības plānošanas sistēmas normatīvajiem aktiem nekādā veidā nesaistīti normatīvie akti, tāpēc teritorijas attīstības plānotāji un pašvaldību speciālisti bieži nav pietiekami informēti par aizsargājamo dabas teritoriju plānošanas

specifiku un noteikumiem tajās. Tāpēc bieži teritorijas plānojumā vai nu vispār neņem vērā aizsargājamās teritorijas dabas aizsardzības plānu, jo „nevar saprast, ko darīt ar šo informāciju par puķēm un vabolēm”, un tiek ieplānoti pasākumi, kas ir pretrunā ar aizsargājamās dabas teritorijas mērķiem, vai tieši otrādi – aizsargājamās teritorijas plānojumā tiek pilnībā aplestas („baltie plankumi”), un tur neplāno nekādu attīstību. Arī to, kas tur atļauta un pat vēlams, kas, savukārt, dod papildu augsni aizspriedumiem, ka „aizsargājamās teritorijās viss ir aizliegts”. Arī dabas aizsardzības plānu izstrādātājiem bieži nepietiek zināšanu par pašvaldību teritorijas plānošanu. Pie tam plānošanas objekti ir dažādi un to robežas atšķiras – viena aizsargājamā dabas teritorija var iekļauties dažādu pašvaldību administratīvajās teritorijās.

Aizsargājamo dabas teritoriju pārvaldība praktiski Latvijā ir sadrumstalota un saskaldīta starp dažādiem „spēlētājiem” – ieinteresētajām pusēm: pašvaldībām, valsts iestādēm (Dabas aizsardzības pārvalde, Valsts Vides dienests, Valsts meža dienests, Lauku atbalsta dienests), nevalstiskajām organizācijām un zemes īpašniekiem – fiziskām un juridiskām personām. Vadošā loma jāuzņemas Dabas aizsardzības pārvaldei, kuras tiešā

kompetence ir aizsargājamo dabas teritoriju pārvaldīšana (Ministru kabineta noteikumi Nr.507 „Dabas aizsardzības pārvaldes nolikums”, 2.1. punkts), tomēr visu aizsargājamo dabas teritoriju vienlīdz efektīvai pārvaldīšanai pašlaik, iespējams, trūkst kapacitātes.

Līdzšinējā pieredze dabas aizsardzības plānu sagatavošanā un īstenošanā, kā arī konkrēti Pilotprojektā, liecina, ka minētās ieinteresētās puses ne vienmēr pietiekami sadarbojas savā starpā, neatrodot „sazobi” vienotai konkrētās teritorijas pārvaldībai un apsaimniekošanai, kā arī bieži vien nepietiekami izprot savu lomu un funkciju šajā procesā – ir vērojams koordinējoša posma iztrūkums. Visbiežāk tieši privātie zemes īpašnieki jūtas atstumti no lēmumu pieņemšanas, pat ja saņem vispārīgu informāciju par aizsargājamo dabas teritoriju masu medijos, un tā ir atrodama viņiem pieejamos informācijas avotos (valsts iestāžu interneta vietnēs vai bukletos).

Šāda situācija rada visdažādākos aizspriedumus un mītus par aizsargājamām dabas teritorijām, arī – aktīvu pretestību pret jebkādiem jauninājumiem un izmaiņām. Savukārt pašvaldības ir spiestas iesaistīties lēmumu pieņemšanā un aizsargājamo dabas teritoriju pārvaldībā savā ikdienas darbā, jo to nosaka normatīvie akti un to prasa iedzīvotāji (īpaši aizsargājamās dabas teritorijas ir vienlaicīgi arī pašvaldību teritorijas).

Dabas aizsardzības plāna izstrāde reizēm kalpo kā šāds īslaicīgs koordinējošais posms, jo prasa visu ieinteresēto pušu iesaistīšanos – šajā procesā ir iespējams konsultēties ar dabas aizsardzības speciālistiem un dabas ekspertiem, uzdot jautājumus citu ieinteresēto pušu pārstāvjiem, noskaidrot, vai iecerētie projekti ir īstenojami. Tomēr, ja pēc plāna sagatavošanas kāda no pusēm neuzņemas turpmāku koordinēšanu vai netiek izveidota jauna koordinējoša struktūra (piemēram, jauna nevalstiska organizācija, padome, forums vai sagatavots projekta pieteikums), turpmākā sadarbība atkal apsīkst. Jo īpaši tas attiecas uz lielu platību aizsargājamām dabas teritorijām, kas atrodas vairāku pašvaldību teritorijā. Sadarbību mēdz apgrūtināt gan administratīvās robežas (vienas pašvaldības iedzīvotāji mēdz nelabprāt doties uz citas pašvaldības administratīvo centru, jo ikdienas gaitās pierasts visus jautājumus nokārtot savā novadā, pilsētā), gan dabiskās robežas (upe, ezers), pat arī senas vēsturiskas nesaskaņas un aizspriedumi, tāpēc to pārvarēšanai koordinējošai pusei jāveltī papildu laiks un enerģija.

Lai gan ieinteresēto pušu iesaistīšana dabas aizsardzības plāna izstrādes procesā ir nepieciešama un nozīmīga, tas nozīmē arī, ka sagatavotā diezgan specifiskā plānošanas dokumenta mērķauditorija ir visdažādākā, tam jāatbild uz plašu jautājumu spektru un jābūt par pamatu lēmumu pieņemšanā visos aizsargājamās dabas teritorijas dzīves cikla aspektos, kā arī jābūt informācijas avotam aizsargājamās dabas teritorijas aizsardzības stāvokļa novērtēšanai un atskaites punktam.

Plānošanas dokumenta „adresātu” iepriekšējās sagatavotības un iesaistes līmenis ir dažāds:

- ✓ dabas un vides aizsardzības speciālisti (Dabas aizsardzības pārvalde, Valsts Vides dienests, citi), kuri uz plāna pamata pieņem lēmumus un izsniedz atļaujas, arī plāno un veicina apsaimniekošanu un apsaimniekošanas sekmju novērtējumu, gatavo projektus to ieviešanai (izmantojot arī plānā ietvertu ekspertu izvērtējumu par sugām un biotopiem – cik reta suga ir Latvijā, cik tā svarīga starptautiski, cik tieši tā būtiska konkrētajai dabas teritorijai);
- ✓ LR Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, kas sagatavo individuālo Ministru kabineta noteikumu projektu, pamatojoties uz plānā ietvertajiem ieteikumiem, un pārbaudot, vai noteikumi nav pretrunā ar sugām un biotopiem labvēlīgu aizsardzības statusu (izmantojot galvenokārt nodaļu par sugām un biotopiem un noteikumu projekta nodaļu);
- ✓ pašvaldības un teritorijas attīstības plānotāji, lai teritorijas plānojumi nenonāktu pretrunā ar dabas aizsardzības mērķiem (izmanto nodaļu (vismaz tā tam vajadzētu būt) par ieteikumiem plānotājiem, un apsaimniekošanas pasākumu nodaļu, nodaļu par ainavu novērtējumu);
- ✓ dažādas tieši vai pastarpināti saistītas organizācijas – Valsts meža dienests, Lauku atbalsta dienests, citas;
- ✓ īpašumu apsaimniekotāji – juridiskas personas, piemēram, AS „Latvijas Valsts meži” (izmanto pārsvarā apsaimniekošanas sadaļu, arī sugu un biotopu informācija lēmumu pieņemšanai un plānošanai);
- ✓ zemes īpašnieki, kuri vēlas meklēt finansējumu savu mērķu īstenošanai, vai saprast, ko viņš/viņa var darīt ar savu zemi (nodaļa par apsaimniekošanas pasākumiem, zonējums);
- ✓ zinātnieki/speciālisti, kas izvērtē, tai skaitā veic pētījumus par sugu un biotopu stāvokli, lai novērtētu, vai tas nepasliktinās (veic monitoringu).

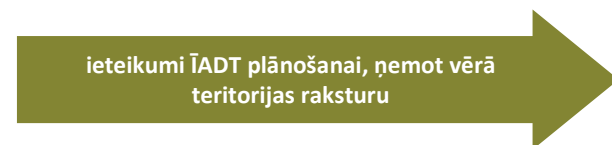
Līdz ar to plānošanas dokuments kļūst neveikls, satur faktiski visu iespējamo informāciju par aizsargājamo dabas teritoriju, tajā ir grūti orientēties un galu galā – tas nav īsti piemērots nevienam no „adresātiem” ne pēc valodas specifikas, ne pēc izmantojamības. Piemēram, Pilotprojekta laikā dabas aizsardzības plāna izstrādātāji saņēma pretrunīgu kritiku par dabas aizsardzības plāna dabas parkam „Daugavas ieleja” izpildījumu – to nosauca gan par „pārāk zinātnisku” (tulkojumā – nesaprotamu), gan par „pārāk vienkāršu”.

Ja atgriežamies pie Pilotprojekta pieredzes vispārināšanas izmantošanai citās īpaši aizsargājamās dabas teritorijās, attiecībā uz dabas aizsardzības plāna saturu jāuzsver, ka:

- ✓ **pirmkārt**, dabas aizsardzības plāna sagatavošanas sākumposmā jānoskaidro, kuras ieinteresētās puses būs patiesie dabas aizsardzības plāna īstenotāji, un kādas ir to vēlmes un vajadzības pēc informācijas satura un apjoma. Katrā konkrētā teritorijā šie „spēlētāji” var būt citi!
- ✓ **otrkārt**, iespējami detāli jāizstrādā sadaļa dabas aizsardzības plānā „Ieteikumi pašvaldību teritorijas plānojumam”, noteikti iesaistot konkrēto pašvaldību teritoriju attīstības plānotājus un pēc iespējas – spēkā esošā pašvaldības teritorijas plānojuma autorus. Visieteicamākā situācija – izstrādāt dabas aizsardzības plānu vienlaikus ar teritorijas plānojumu, kā tas bija iespējams Pilotprojekta laikā Aizkraukles novadā. Ja konkrētās aizsargājamās dabas teritorijas specifika to prasa, vēlams sniegt konkrētus ieteikumus teritorijas plānojuma funkcionālā zonējuma indeksācijai, kā arī ierobežojumiem sadalīt zemes vienības;
- ✓ **treškārt**, ieinteresēto pušu speciālistu pārstāvjiem (vispirms Dabas aizsardzības pārvaldei kā dabas aizsardzības plānu izstrādes procesa uzraudzītājam un vienam no svarīgākajiem „lietotājiem”) ieteicams ierosināt veikt izmaiņas normatīvajos aktos, pārskatot dabas aizsardzības plāna struktūru un nodaļu saturu, iesaistot un aptaujājot plānošanas dokumenta mērķauditoriju. Iespējams, dabas aizsardzības plānu var sadalīt informācijas blokos, daļu šīs informācijas veidojot vienkāršotu, statistisku un standartizētu, iekļaušanai Dabas aizsardzības pārvaldes datubāzē OZOLS vai līdzīgā – dabas aizsardzības speciālistu lietošanai, daļu uzreiz sagatavojot populārā formā – zemes īpašnieku

lietošanai, daļu sagatavojot teritorijas attīstības plānošanas speciālistu vajadzībām, iepriekš izzinot viņu vēlmes. Ieteicams atdalīt nemainīgo dabas aizsardzības plāna daļu, kas ir spēkā visu tā darbības termiņu, un operatīvi izmaināmu apsaimniekošanas plānu, ko iespējams pārskatīt saskaņā ar apsaimniekošanas pasākumu efektivitātes monitoringa laikā konstatētajām izmaiņām. Šādam monitoringam tādā gadījumā jābūt precīzi aprakstītam plānā, var paredzēt arī dažādus apsaimniekošanas scenārijus atkarībā no monitoringa rezultātiem.

Iespējas vispārināt konkrēto Pilotprojekta pieredzi – dabas aizsardzības plāna integrāciju teritorijas plānojumos vai citos teritorijas attīstības plānošanas dokumentos – uz citām īpaši aizsargājamām dabas teritorijām, ir atkarīga no konkrētās teritorijas rakstura. Tiešā veidā šo metodiku var pielietot līdzīgas struktūras aizsargājamām dabas teritorijām, kurās bez aizsargājamām sugām un biotopiem ir atrodamas nozīmīgas kultūrvēsturiskas vērtības, kā arī sevišķas ainavas kvalitātes.

Turpmākajās rindkopās īsi ieskicēti īpaši aizsargājamo dabas teritoriju veidi, ieteikumi to plānošanai un iespējas piemērot Pilotprojektā gūto pieredzi (nav izskatīti nacionālie parki, biosfēras rezervāts, rezervāti, aizsargājamās jūras teritorijas, kam nepieciešama papildu analīze ieteikumiem):

- ✓ **Īoti lielas** īpaši aizsargājamās dabas teritorijas, kas atrodas vairāku pašvaldību teritorijā un ietver apdzīvotas vietas; aizsardzības mērķi ietver arī kultūrvēstures, ainavas un tradicionālā dzīvesveida saglabāšanu (aizsargājamiem ainavu apvidiem, arī daži dabas parki) – ieteicams dabas aizsardzības plāna izstrādi veikt divos posmos.

Vispirms nepieciešama teritorijas stratēģiskā plāna vai koncepcijas izveidošana, iedalot to mazākās struktūrās/telpās, un vienojoties katras mazākās vienības attīstības galvenajiem mērķiem. Nākošajā posmā sagatavojams dabas aizsardzības plāns, pielietojot Pilotprojektā gūto pieredzi atsevišķām izvēlētajām struktūrām, kurām tas nepieciešams;

- ✓ **lielas vai vidēji lielas** aizsargājamas dabas teritorijas, kas var atrasties vairāku pašvaldību teritorijā; aizsardzības mērķi ietver arī kultūrvēstures, ainavas un tradicionālā dzīvesveida saglabāšanu; nozīmīga teritorijas daļa ir apdzīvota (dabas parki, arī daži dabas liegumi). Jāveic teritorijas struktūras analīze (vai teritorijas centrālā ass ir upe/tā veidota ar

ezeru vai ezeru grupu centrā/galvenais aizsardzības objekts ir meža masīvs, purvs vai ģeomorfoloģiska struktūra, u.c.) un jālemj par Pilotprojektā gūtās pieredzes pielietojuma veidu;

- ✓ **vidēji lielas vai nelielas** īpaši aizsargājamas dabas teritorijas; aizsardzības mērķi ir galvenokārt sugu un biotopu aizsardzība; teritorija pēc struktūras vienveidīga (meža vai purva masīvs, ezers) un parasti maz apdzīvota vai neapdzīvota (dabas liegumi, daļa dabas pieminekļu) – visdrīzāk nav nepieciešama īpaša ainavu telpu izdalīšana, jāsniedz ieteikumi funkcionālā zonējuma indeksēšanai pašvaldības teritorijas plānojumā.

4. Ainavu plānošana kā dabas aizsardzības un teritorijas attīstības plānošanas integrācijas instruments

4.1. Ainavu jēdziena izpratne un skaidrojumi

Ainavas – tā ir katra individuālā izjūta, priekšstati, zināšanas, tā ir izvēle, kā tās nosaukt, aprakstīt tēlainos vārdos, skaidrot kādos vienkāršākos vai sarežģītākos formulējumos. Tomēr – ja runa ir par plānošanu (tātad mērķtiecīgu darbību, kas notiek kādās interesēs), tad nepieciešama vienošanās par to, kā saprast jēdzienu „ainava”.

Latvijā ainavu lielākoties saprot kā skatu, ainu, retāk kā apvidu, teritoriju, telpu. Tā kā realitātē ainavas ir visur, tās atrodas cilvēku uztveres lokā, tad kļūst saprotama vizuālās uztveres, vizuālo (estētisko) vērtējumu dominance. Jāpiezīmē, ka minētā sapratne savā veidā ietekmē arī LR tiesību aktos paustās attieksmes pret ainavām, tomēr liekot uzsvāru uz to vizualitāti.

Nav pamata apstrīdēt nevienu no cilvēku individuālajām, cilvēciskajām ainavas sapratnēm (tās ir saistītas ar identitāti), kā arī dažādo pētnieku sapratnes un pieejas ainavu pētniecībā (tā saistās ar individuāliem, specifiskiem mērķiem). Tomēr plānošanas gadījumā – kas ir valsts politikas instruments un sociāli nozīmīga darbības joma, nepieciešama vienošanās par to, kā saprast un plānošanas darbos lietot vārdu „ainava”.

Labs vienošanās pamats ir *ainavas* skaidrojums Eiropas ainavu konvencijā (2000.gads, Latvijā 2007.gads). Proti, „*ainava – nozīmē teritoriju tādā nozīmē, kā to uztver cilvēki un kas izveidojusies dabas un/vai cilvēku darbības un mijiedarbības rezultātā.*” Būtiskais šajā formulējumā ir tas, ka vienkopus minētas trīs lietas: (1) ainava kā

teritorija/telpa, (2) dabas un cilvēka mijiedarbība kā ainavas tapšanas un pastāvēšanas nosacījums, (3) cilvēku uztvere šodien, bet tās var būt arī atmiņas, turklāt uztvere neatspoguļojas tikai vizuālajos vērtējumos, bet arī attieksmēs, intelektuālajā darbībā, priekšstatos, rīcībās.

Minēto *ainavas* skaidrojumu var uzskatīt par ainavu izpētes un plānošanas darba principu, kas turpmāk var izvērsties dažādās metodikās, rēķinoties ar vietas apstākļiem un uzstādītajiem mērķiem.

Nostādņu veidošanas procesā vērā ņemamas vēl divas Eiropas ainavu konvencijā paustās nostādnes. Vispirms – *ainavas ir visur* (iepriekš tekstā – ainavu segums), un – tās ir dažādas, piemēram, pilsētas ainavas, lauku ainavas, pamestās u.c. ainavas. Otrkārt, ņemot vērā ainavu dažādību (tas attiecas arī uz to *nozīmēm*), iespējams nodalīt *ikdienas* un *īpašās nozīmes* ainavas. Jāuzsver, ka šāds dalījums nebūt neliecina par to, ka vienas ainavas ir labākas un citas – sliktākas, tās ir vienkārši atšķirīgas. Turklāt *ikdienas ainavas* savā ziņā arī īpašas, bet citu iemeslu dēļ – tās ir daudzu cilvēku dzīves telpas, tajās jāuztur kvalitatīva dzīves un darba vide, arī saimniekošanas iespējas, tajās koncentrējas ainavu attīstības gaitā uzkrātie resursi utt.

Vērā ņemama attieksme pret ainavām (bioloģiskās daudzveidības ainavu līmeņa sapratnē) pausta Eiropas Padomes Biotopu direktīvā (92/43/EEC). Tās preambulā norādīts, ka “...*teritorijas plānošanai un attīstības stratēģijām jāveicina to dabas ainavu raksturīgo elementu saglabāšana, kuriem ir liela nozīme savvaļas*

faunas un floras pastāvēšanā”, bet 3.panta 3.daļā – “... uzturēt, un, kur tas nepieciešams, veidot ainavu elementus, kuriem ir būtiska nozīme savvaļas florai un faunai”. Tā ir tieša sasaite ar ainavām, ar plānošanas darbiem.

Ainavu izpētē plānošanas mērķiem, kā arī pašā plānošanas procesā nepieciešams skatījums daudzās dimensijās (vienlaikus). Proti, tā ir vizuālā (redzamā struktūra, raksturiezīmes u.c.), ekoloģiskā (atklāj mijiedarbības un kvalitāti), kultūras mantojuma (plašā nozīmē – arī senā kultūrainava ir mantojums), sociālā (cilvēku klātbūtne, paudžu saikne, darbības un to pēdas ainavās), kā arī specifiskā īpašās dabas aizsardzības (biotopi, juridiski definētās aizsargājamās teritorijas) dimensija. Minētās pieejas veido sietu, kas ļauj izvērtēt informāciju un skaidrāk motivēt ainavu telpu nozīmes katrā konkrētā gadījumā (piemērs – dabas parka „Daugavas ieleja” teritorija).

Plānošanas procesā nepieciešams skatījums daudzās dimensijās (vienlaikus!) – vizuālā, ekoloģiskā, kultūras mantojuma, sociālā, dabas aizsardzības u.c.

Meklējot jaunas pieejas tajos plānošanas procesos, kas tieši skar noteiktas teritorijas ar ainavām, tajās mājajošos un strādājošos cilvēkus, uzkrātās dabas un kultūras vērtības, vēlams atskatīties uz vairākiem nozīmīgiem dokumentiem, kuros pirms gadiem paustās domas varētu būt jauninājums šodienas skatījumā. Tie ir:

- ✓ „Paneiropas bioloģiskās daudzveidības un ainavu aizsardzības stratēģija” (1995.gads);
- ✓ Eiropas Padomes Direktīva 92/43/EEC „Par dabisko biotopu, savvaļas faunas un floras aizsardzību”;
- ✓ „Eiropas ainavu konvencija” (2000.gads, Latvijā to pieņēma 2007.gadā), kas piedāvā plašu skatījumu uz ainavām, saistot to ar starptautiskajiem dokumentiem dabas aizsardzībā (skatīt konvencijas preambulu);
- ✓ UNESCO „Konvencija par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību” (1972.gads, Latvija pievienojās 1997.gadā).

Pirms gadiem paustās domas varētu būt jauninājums šodienas skatījumā

4.2. Ainavu plānošanas pieredze Latvijā

Pašreiz varam runāt tikai par ainavu plānošanas pieredzi Latvijā tās sākotnējās izpausmēs. Turklāt līdz šim kādu vietu ainavu plānošana notikusi atbilstīgi atšķirīgam, konkrētam mērķim, tādēļ iespējama pieeju dažādība. Tas savukārt dod vielu pārdomām un labāko risinājumu meklējumiem, rēķinoties ar plānu mērķiem un vietu ainavu īpatnībām.

Sarunu valodā lieto divus jēdzienus – ainavu projektēšana un ainavu plānošana. Neiedziļinoties jēdzienu atšķirību analizē, atzīmējam vien to, ka (atbilstīgi valdošajam priekšstatam) ainavu projektus izstrādā ainavu arhitekti. Taču nereti arī pašvaldību teritoriju (lielul!) ainavu plānus uzskata par ainavu projektiem (tas atspoguļojas dažādos dokumentos).

Pirmā ainavu plānošanas pieredze bija iegūta jau padomju varas gados, piemēram, Gaujas Nacionālā parka sākotnējā veidošanas ģenerālshēma (1972.gads), vēlāk – Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāta veidošanas pamatojums (1989.gads), arī Talsu pauguraines dabas parka plāns (1979.gads).

Ainavu plānošanas sakarā (lielām, funkcionāli daudzveidīgām teritorijām) interesantu pieredzi sniedz specializētie ainavu ekoloģiskie plāni – vispirms Ziemeļvidzemes biosfēras rezervātam, pēc tam – Rāznas Nacionālajam parkam.

Atbilstīgi pastāvošajiem tiesību aktiem, Latvijas nacionālajos parkos un rezervātos tiek nodalītas ainavu aizsardzības zonas, taču tās kalpo galvenokārt atšķirīgu dabas aizsardzības noteikumu pielāgošanai. Piemēram, tie var būt īpaši mežu apsaimniekošanas noteikumi, saīdinājumā ar cita veida zonām.

Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju dabas aizsardzības plānos galvenokārt atrodami vispārēji ainavu apraksti, kas balstās uz pieejamo informāciju (enciklopēdijas, publikācijas, iepriekšējie pētījumi). Atzīmējami atsevišķi mēģinājumi parādīt citas pieejas attiecībā uz ainavu raksturojumiem īpaši aizsargājamās teritorijās. Piemēram, Talsu pauguraines dabas parkam 2004.gadā tika izstrādāts ainavu pārvaldības plāns (PHARE finansēta projekta ietvaros). Arī 2004.gadā izstrādātajā dabas parka „Daugavas ieleja” dabas aizsardzības plānā tika pietiekami detāliski raksturotas ainavas. Vēl pieminami dabas aizsardzības plāni dabas parkam

„Daugavas loki” un Vestienas aizsargājamo ainavu apvidum.

Iepriekš teiktais ir tikai pirmais ieskats, jo turpmāk nepieciešams veikt padziļinātu analīzi. To pašu nākas teikt par ainavu raksturošanas paņēmieniem vai ainavu plānošanas risinājumiem pašvaldību teritoriju attīstības plānošanas dokumentos. Kā piemēru var minēt teritorijas plānojumu Siguldas novadam (2007. un 2011.gads), kura sastāvā tika izstrādāts ainavu plāns (skatīt „Latvijas Arhitektūru” Nr.3 (95)/2011 Ainavu plāns Siguldas novadam). Tā bija vērtīga pieredze, jo parādīja pretrunu starp normatīvo pieeju (teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumi) un brīvāku, atklātu skatījumu uz ainavām kā aktīvu, attīstības procesā esošu veidojumu (tam vajadzētu atspoguļoties ainavu plānā). Turklāt, šodien redzamās ainavas (it kā momentuzņēmums) ir veidojušās simtiem gadu, un to struktūrā un uzbūvē redzamas dažādo laiku atstātās pēdas (ieskatam skatīt Vadlīniju 17.lpp.).

Pašreiz ir mainījusies teritorijas plānojuma izstrādes tiesiskā bāze, un tajos paredzēta iespēja nodalīt „ainaviski nozīmīgas vietas”. Tas nozīmē, ka rodas plašas iespējas ievērot konkrēto pašvaldību apstākļus, rēķināties ar katras vietas īpatnībām, kā arī teritorijas plānojumos izmantot dažādas metodes. Šajā ziņā vērā ņemams ainavu raksturojums izstrādāts Burtnieku novadam.

Pastāv vēl cita iespēja, proti, izstrādāt pašvaldības teritorijas ainavu plānu kā tematisko plānu (Ministru Kabineta noteikumi Nr.711, 2012.gads). Šādā statusā 2013.gadā ainavu plāns izstrādāts Grobiņas novadam, balstoties uz kopējo telpisko struktūru un akcentējot īpašās nozīmes ainavas (dabas, kultūrvēsturiskās, vienotā dabas un kultūras mantojuma vietas).

Atzīmējams, ka pieredze neattiecas tikai uz pieminētajiem ainavu plānošanas piemēriem, bet arī uz diskusijām, kas notika Latvijas Ainavu politikas pamatnostādņu izstrādes laikā (2013.gadā), kā arī uz pētnieciskajiem darbiem ainavu jomā (kas tieši nesaistās ar plānošanas mērķiem).

4.3. Ainavu plānošanas metodes

Ar ainavu plānošanas metodēm domātas tikai vispārējās ievirzes ainavu izpētē, turklāt nevis ainavu izpētē vispār, kā zinātniskās pētniecības nozarē, bet saistībā ar ainavu plānošanu (tā ir prakses joma), it sevišķi piemērojot aizsargājamo dabas teritoriju vajadzībām. Būtībā tas ir

atgādinājums par jautājumiem, kam bieži ir izšķiroša nozīme.

ainavu identifikācija

Ainavu identifikācija ir jautājums par reālas ainavas saskatīšanu un nodalīšanu plānojamā teritorijā, tās kopējā ainavu klājumā.

Ainavu kā teritoriju/telpu nodalīšana saistās ar robežu noteikšanu, taču dabā vairumā gadījumu ainavu robežas saskatāmas vāji, turklāt ainavas kā teritorijas neatbilst cilvēka uztveres iespējām. Vispārzināms, ka cilvēku uztveres iespējām atbilst tuvās ainavas (ainavu telpas). Tādēļ izpētes darbos (sevišķi tas attiecas uz lielām teritorijām) jākombinē lauka pētījumi (tuvums, ainavas redzamās pazīmes) un kartogrāfiskā analīze (tālums, ainavas areāla aprīse, struktūra). Piemērs ainavu plānošanas dažādajiem mērogiem skatāms Vadlīniju 16.lpp.

Ainavu kā teritoriju/telpu nodalīšana saistās ar robežu noteikšanu, taču dabā vairumā gadījumu ainavu robežas saskatāmas vāji, tādēļ jākombinē lauka pētījumi un kartogrāfiskā analīze

Ainavu areālus var nodalīt, balstoties uz (1) vēstures gaitā izveidojušās zemes izmantošanas veidu telpiskās struktūras analīzi, kas atspoguļo cilvēka darbības veidus, to lokalizācijas, sniedz informāciju par ainavu vēsturi un attīstības gaitu; un (2) dabas apstākļu analīzi – mūsu apstākļos lielākā nozīme ir reljefam kopā ar nogulumiem (kas ir arī spēcīgs ekoloģiskais faktors). Jāņem vērā, ka atkarībā no teritorijas lieluma mainīsies analīzes detalizācija, un būs jāņem vērā vēl citas pazīmes (piemēram, upes ielejā nodalot terases, nogāzes u.c.).

Ainavu un dabas aizsardzības plānošanas darbos jāpievērš uzmanība ainavu telpu iekšējai struktūrai, ko veido ainavu elementi.

Ainavu elementi – tie ir reāli, saskatāmi un identificējami objekti: pļavas, tīrumi, koki, koku puduri, alejas, mežmalas, dīķi, urgas, avoti, lauku sētas, ceļi utt. Tie veido reālo ainavu telpisko struktūru, tās vizuālo veidolu, un ir gan ainaviskās, gan bioloģiskās daudzveidības priekšnosacījums un satvars. Turklāt, ainavu elementi ir tie objekti vai vietas, kur īstenojas reālās darbības, kas nepieciešamas saistībā ar konkrētās ainavas telpas plānošanu vai biotopu

aizsardzību. Uz ainavu elementu īpašo nozīmi norādīts jau Eiropas Padomes Biotopu direktīvā (92/43/EEC).

Ainavu pētījumos iespējamas divējas pieejas – mēs varam runāt par reālām ainavu telpām un par ainavu tipiem.

ainavu tipoloģizācija/klasifikācija

Reālās ainavas – tās ir konkrētas vietas, ar vietvārdiem. Tie padara ainavu atpazīstamu, tā ir vietas saikne ar cilvēkiem. Tādēļ plānošanas darbos, it sevišķi – ja tajos skartas arī ainavas, būtu jāmeklē vajadzīgie vietvārdi, jo tādējādi vieglāk var notikt visas sarunas par ainavām, dabas aizsardzību utt.

Taču visi plānošanas darbi nevar balstīties tikai uz reālajām ainavām, jo to dažādība patiesībā ir bezgalīga. Ainavu tipoloģizācijas būtība – šajā daudzveidībā ieviest zināmu kārtību, grupējot ainavas pēc līdzības un atšķirībām, un tādējādi it kā attālinoties no reālajām ainavām. Tā ir zinātnisko pētījumu sfēra, sasaiste ar plānošanas prakses vajadzībām vāja, un pētījumu tieša pārnese plānošanas darbos nav ieteicama.

Taču pieredze rāda, ka iespējams lietot vienkāršu ainavu tipoloģiju, kas balstās uz acīmredzamo – uz ainavu atšķirībām, ko nosaka gan dabas apstākļu mainīgums no vietas uz vietu, gan cilvēka darbības nevienmērīgais teritoriālais sadalījums.

Jau minēts, ka viena no spēcīgākajām ainavu veidojošām pazīmēm ir reljefa apstākļi. Pēc to rakstura un izplatības nodalāmas šādas ainavas.

- ✓ Latvijas apstākļos plaši pārstāvētās (1) līdzenumu ainavas un (2) pauguraiņu ainavas;
- ✓ Lokālās, ģeogrāfisko apstākļu nosacītās ainavas: tās ir (3) upju ieleju (Latvijas apstākļiem vidējo un lielo) ainavas, (4) ezeraiņu ainavas, (5) purvaiņu, (6) jūras piekrastes ainavas.

Jāpievērš uzmanība tam, ka Latvijas īpaši aizsargājamās dabas teritorijas, neatkarīgi no piederības dažādām kategorijām, jau pārstāv šos ainavu tipus. Taču to robežas ir noteiktas ar tiesību aktiem, atšķirībā, piemēram, no ainavām ar brīvi noteiktām robežām pašvaldību teritorijās (Aizkraukles novada piemērs). Būtībā īpaši aizsargājamās teritorijas veido jaunu – tiesiski/juridiski noteiktu ainavu tipu, kas atbilst valsts politikas interesēm un īsteno tās.

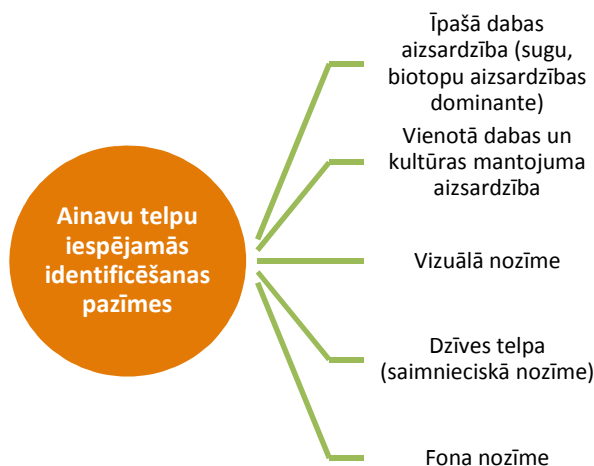
Otrā spēcīgā un viegli identificējamā ainavu veidojošā pazīme ir cilvēka darbības veidi, to izpausmes. Teritoriālie jeb lielākās platībās gadsimtiem īstenotie cilvēka darbības veidi ir lauksaimniecība un mežsaimniecība. Laika gaitā tie noteikuši ainavu telpu aprises, kā arī izvietojumu Latvijas teritorijā. Tas ir pamats lauku (laukaines) un mežu (mežaines) ainavu nodalīšanai, turklāt tie ir teritoriāli dominējošie ainavu tipi.

Savstarpēji kombinējot abas minētās pazīmes, iespējams papildināt priekšstatus par ainavu tipiem, to būtību un lietošanas iespējām vai robežām. Piemēram, tas attiecas uz ainavām ar lokālu izplatību – upju ielejās, ezerainēs, jūras krastā, kur cilvēka darbības īpatnības laika gaitā veicināja arī savdabīgu ainavu izveidošanos. Kurā brīdī mums svarīga kāda ainava kā sava tipa pārstāve, un kurā – kā reāla ainava, ar vietvārdu.

Ainavu plānošanas metodes izvēlē par sava veida regulatoru uzskatāms teritorijas mērogs (lielums), jo tas nosaka gan līdzšinējo ainavu gaitu, gan mantotās nozīmes un nākotnes iespējas. Vispārzināms – jo lielāka ir teritorija, jo sarežģītāka tās telpiskā struktūra, un tādēļ plānošanas (jebkuras – teritoriālās/telpiskās) mērķiem nepieciešams pietiekami skaidrs kopskats par plānojamo teritoriju, tās iekšējo struktūru, saiknēm ar apkārtni. Tādēļ jāreķinās ar to, ka pieejas ainavu plānu izstrādei būs atšķirīgas pēc platības lielajām teritorijām un mazajām teritorijām.

Ainavu plānošanas metodes izvēlē par sava veida regulatoru uzskatāms teritorijas mērogs (lielums)

Ja arī (biotopu, ainavu, kultūras mantojuma u.c.) aizsardzības, plānošanas u.c. mērķus dažāda lieluma teritorijām varbūt var raksturot ar vieniem un tiem pašiem vārdiem (rutīnas teksti!), tad to sasniegšanai nepieciešamie pasākumi būs atšķirīgi (konkrētība, vietas, darbības).

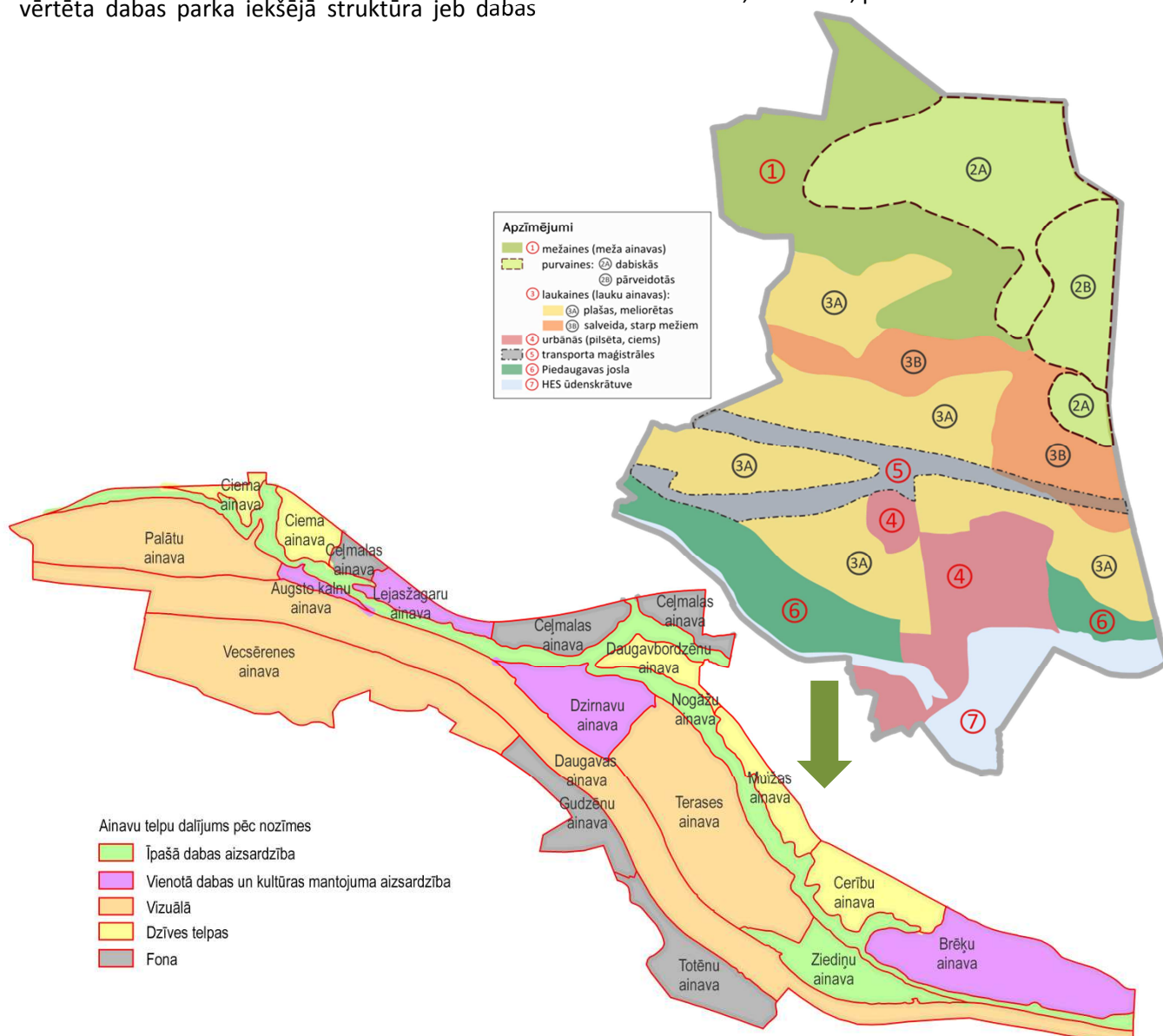
Aizkraukles novada plānošanas gadījumā visupirms (ņemot vērā, ka Pilotprojekta gadījumā novada teritorija ir strukturāli lielāks un sarežģītāks veidojums kā dabas parka teritorija) tika vērtēta Aizkraukles novada kopējā struktūra. Aizkraukles novada gadījumā spēcīga ietekme ir īpašajai dabas aizsardzībai (Aizkraukles purva un mežu liegums un dabas parks „Daugavas ieleja”), urbanizācijas procesam un specifiskās industrijas ietekmēm (Aizkraukles pilsētas un HES dominance), kā arī kultūras mantojuma aizsardzībai (Daugava kā spēcīgs simbols, Daugavas ceļš, Aizkraukle kā sens Vidzemes centrs u.c.). Ideālā gadījumā – tas izšķiroši nosaka atsevišķu vietu nozīmi novada teritorijā, kā arī to funkcijas un pārvaldības paņēmienus – tāpat tālākos risinājumus, strādājot jau pie detalizētākas teritorijas attīstības plānošanas.

Aizkraukles novada plānošanas gadījumā, pēc novada kopējās struktūras vērtēšanas, tika vērtēta dabas parka iekšējā struktūra jeb dabas

parka ainavu telpas, nodalot tās pēc nozīmes: īpašā dabas aizsardzība, vienotā dabas un kultūras mantojuma aizsardzība, vizuālā, dzīves telpa un fona. Katrai no parka teritorijā nodalītajām ainavu telpām ir savs *stāsts*, sava lokālā vēsture un attīstības gaita.

Katras ainavu telpas *īpašā nozīme* ļauj konkrētēt nepieciešamās pieejas (sevišķi svarīgi tas ir plānošanas sakarā). Tādējādi tās kļūst par dabas aizsardzības un ainavu pārvaldības, kā arī plānošanas pamatvienībām. Turklāt, ainavu telpu izmēri, sasaiste ar konkrētām mājvietām, nelielais (dabas parka „Daugavas ieleja” gadījumā) iedzīvotāju skaits atļauj pilnvērtīgāk izmantot cilvēku radošo potenciālu, iesaistīšanos gan dabas, gan kultūras mantojuma aizsardzībā. Ainavu telpas ir viņu dzīves daļa.

Tādējādi, ņemot vērā ainavu telpu dažādās *īpašās nozīmes*, veidojas arī teritoriāli atšķirīga aizsardzības, attīstības, pārvaldības un sistēma.

Ainavu plānošanas dažādie mērogi, Aizkraukles novada plānošanas piemērs – Aizkraukles novada ainavu struktūra (vispārēja) un Aizkraukles novadā esošā dabas parka „Daugavas ieleja” ainavu telpas (t.sk. attēlotas Skrīveru un Jaunjelgavas novadā ietilpstošā dabas parka daļas)

Skatījums uz ainavu kā dažādu laiku informācijas paudēju

Senvēstures laiks

- Pilskalni, kapu lauki – pašreiz ainavās pastāv kā kultūras pieminekļi, arī mutvārdu kultūras pieminekļi – teikas, nostāsti u.c.

Muižu laiki

- Pastāvēja daudzus gadsimtus, ietekmējot sākotnējo telpisko, kā arī vēlāko zemes īpašumu struktūru, apdzīvojumu un ceļu tīklu

Pirmais Latvijas valstiskās neatkarības laiks

- Lielākais notikums – zemes reforma (tās pēcietekmes vērojamas mūsu dienās, jau pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas)

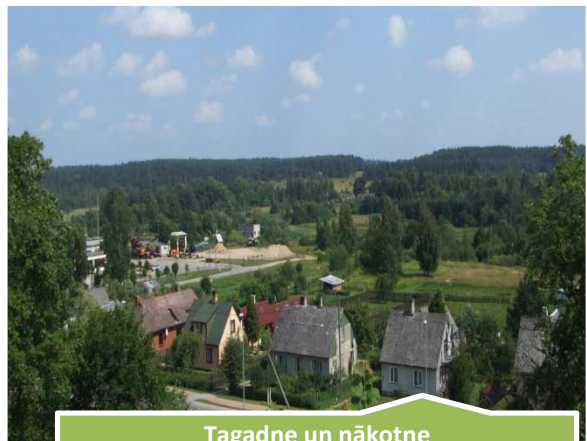
Padomju varas gadi – kolhozu un sovhozu laiks

- Zemes lielmeliorācija, lauku apdzīvojuma plānveidīga pārveidošana

Gadi pēc valstiskās neatkarības atgūšanas

- Zemes īpašumu atgūšana, zemes tirgus attīstība, parādās neapstrādāto zemju platības, neizmantoti un pamesti ražošanas objekti, atsevišķās vietās ārpus blīvi apdzīvotām vietām intensificējas apbūve

Tagadne un nākotne

?

4.4. Rekomendācijas ainavu plānu izstrādei īpaši aizsargājamās dabas teritorijās, izstrādājot ainavu plānu kā pašvaldības teritorijas attīstības plānošanas dokumentu

ainavu plāna loma un nozīme

Ainavu plānošanu nevar uzskatīt par obligātu prasību, par jaunu vispārējās plānošanas līniju. Tas attiecas gan uz pašvaldībām (lauku, pilsētu), gan uz īpaši aizsargājamām dabas teritorijām. Vismaz pašreiz, kad nav izveidojies skaidrs priekšstats par to, kādus attīstības vai dabas aizsardzības jautājumus var atrisināt ar ainavu plānu palīdzību, tātad, kāds ir to izstrādes tiešais mērķis.

Pašreiz uzmanība centrēta uz ainavu plāniem – tie var būt vispārēji, kā strukturplāni pašvaldību teritorijām, vai arī specifiski, kad runa ir par konkrētu ainavu, ainavas telpu, kas savas īpašās nozīmes dēļ ir izvēlēta kā plānošanas objekts. Vienlaikus jāattīsta ainaviskā pieeja plānošanai, kas balstās uz telpisko struktūru un dažādu mijiedarbību analīzi, uz attīstības nosacījumu (tajā skaitā – uzkrāto resursu) teritoriālo atšķirību analīzi. Vienlaikus tas nozīmē praksē lietojamo metožu izstrādi.

Atzīmējams, ka pašreiz pastāv disbalanss starp (1) dominējošo normatīvo pieeju plānošanai (noteikumi, normas, tradīcijas, kas atspoguļojas arī dažādās programmās un darba uzdevumos), un (2) iespēju izmantot inovatīvu un proaktīvu pieeju ainavu plānošanā, kas būtu virzīta uz kādu konkrētu mērķu īstenošanu (piemēram, vienotā dabas un kultūras mantojuma saglabāšana un attīstība, biotopu attīstības vadīšana u.c.).

Izstrādājot ainavu plānošanas nostādnes (attiecībā uz teritoriju plānojumiem, īpaši aizsargājamo dabas teritoriju dabas aizsardzības plāniem vai ainavu plāniem kā tādiem) jāpievērš uzmanība ainavu plānošanas, aizsardzības un pārvaldības savstarpējai saiknei, sekojot Eiropas ainavu konvencijā paustajām nostādnēm. Tās nav atsevišķi plānojamas, laikā attālinātas darbības. Tādēļ ainavu plānam būtu jāsaturs arī aizsardzības un pārvaldības risinājumi, turklāt – pietiekami konkrēti.

Pašreiz diskutabls ir jautājums par prasību līmeni attiecībā uz ainavu plānu izstrādi: vai tiem jābūt strikti normētiem (kādi tagad ir dabas aizsardzības plāni), vai arī vairāk atvērtiem, mazāk normētiem, tādējādi nodrošinot iespēju ievērot vietas apstākļus un ar tiem saistītos ainavu plānošanas reālos mērķus. Mūsaprāt, otrais variants pilnīgāk atbilst pašai ainavas būtībai

(ainava kā process, kā mijiedarbību izpausme u.c.). Turklāt, sevišķi svarīgi tas ir lokālā līmenī, kur ainavu plāns kalpotu vietējām kopienām kā līdzeklis identitātes saglabāšanai un veidošanai, arī – jaunās attīstības veicināšanai (veidosies arī jaunas ainavas).

Tikpat diskutabls ir jautājums par ainavu plāna formu – vai jāatbilst kādām standartizētām prasībām attiecībā uz saturu, uz noformējumu, vai arī šajā ziņā jāatstāj iespēja piemēroties vietas apstākļiem, konkrētām situācijām un reālajām iespējām. Ainavu plāns sākotnēji var būt kā koncepcija, kā pamats sarunām par vērtībām ainavās, kas saistās ar dabu un kultūrvēsturi, laika gaitā panākot vienošanos starp cilvēkiem, kas mājā plānojamā ainavā.

Ainavu plāna uzdevums ir saskaņot vispārējās, normatīvajos aktos noteiktās prasības ar konkrētās ainavas vietas īpatnībām (novietojums, atrašanās vieta, dabas apstākļi, ainavas vēsture, pašreizējais stāvoklis, attīstības ievirzes u.tml.).

Ainavu plānu nedrīkst uzskatīt par direktīvu, tam ir atvērts raksturs, laika gaitā iespējams ņemt vērā notikušās un notiekošās pārmaiņas, kas izpētes procesā vēl nebija vērojamas.

rekomendācijas ainavu plāna saturam

Atkarībā no konkrētās teritorijas (ainavas rakstura) – izpētes procesā var būt atšķirīgi akcenti un atšķirīgs ainavu plāna saturs.

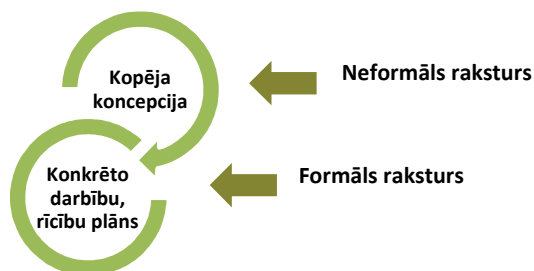
Ainavu plāns var saturēt šādus dokumentus, par kuru saglabāšanu atbild pašvaldība un konkrētā ainavu plāna izstrādes vadītājs:

- ✓ izpētes materiālus (lauka pētījumi, arhīvu avoti, interviju apraksti, plāna varianti u.c.), kas saglabājami kā pamatinformācija, kas izmantota ainavu plāna izstrādē;
- ✓ teksta aprakstu;
- ✓ kartogrāfisko materiālu;
- ✓ dokumentēto plānošanas procesa aprakstu.

Ainavu plāna satura izstrādē var tikt nodalīti divi galvenie soļi.

Pirmajā solī sniedz kopskatu par konkrētās ainavu telpas veidošanos un attīstību līdz mūsdienām, noteikt galvenās dabas un kultūras mantojuma vērtības, to izvietojuma raksturu, kā arī tos nosacījumus, kas nepieciešami, lai konkrētajā ainavā turpmākā attīstība noritētu līdzsvaroti, saskaņoti ar galveno vērtību aizsardzības, uzturēšanas un pilnveidošanas mērķiem.

Otrajā solī sniedz detālo informāciju un paredz konkrētās rīcības (ar nosacījumu, ka tie atbilst teritorijas plānojuma un novada kopējam ainavu plānam, ja tāds pašvaldībā ir izstrādāts²).

Ideju par ainavu plāna izstrādi var ierosināt ne tikai pašvaldība, bet jebkurš zemes īpašnieks.

Balstoties uz pieteicēja sagatavoto informāciju par plānojamās vietas ainavu un ņemot vērā novada teritorijas plānojumu un kopējo ainavu plānu (ja tāds pašvaldība ir izstrādāts), pašvaldība var izdot plānošanas uzdevumu, kā arī tajā noteikt izstrādes, apspriešanas un uzraudzības kārtību (skatīt pie rekomendācijām ainavu plāna izstrādes procesam).

Lēmumu par konkrētu ainavu plānu izstrādi pieņem pašvaldība, informējot par to Dabas aizsardzības pārvaldi.

Ar pašvaldības domes lēmumu:

- ✓ norīko konkrētā ainavu plāna izstrādes vadītāju;
- ✓ izveido darba grupu un piesaista nepieciešamos konsultantus;
- ✓ nosaka kārtību, kādā iesaistāmi vietējie iedzīvotāji;
- ✓ nosaka ainavu plāna izstrādes un apspriešanas kārtību un kalendāro plānu;
- ✓ nosaka tos ainavu plāna izstrādes posmus, kuros nepieciešami eksperta slēdzieni.

rekomendācijas ainavu plāna izstrādes procesam

Ainavu plānu var uzskatīt par izstrādātu, ja ir panākta projekta izstrādē iesaistīto pušu kopēja vienošanās jeb konsensuss. Par to pašvaldību informē konkrētā ainavu plāna izstrādes vadītājs.

Ja ainavu plāna izstrādes laikā mainās situācija (piemēram, „ienāk” jauns zemes īpašnieks, rodas jauna attīstības ideja u.c.), tad jāorganizē atkārtotas sarunas un apspriešanas, kamēr tiek sasniegts konsensuss.

Izstrādāto ainavu plānu apstiprina pašvaldība atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai par tematisko plānojumu izstrādi, kopā ar zemes īpašniekiem vienojoties par tā īstenošanu, izstrādājot pasākumu plānus, nosakot nepieciešamās detālpilnojumumu un lokālpilnojumumu vietas (ja nepieciešams), vienojoties par kārtību, kādā veicamas ainavu plāna korekcijas u.tml.

Ainavu plāna apraksts un kartogrāfiskais materiāls ievietojams pašvaldības mājas lapā, nodrošinot tā publisku pieejamību.

Pašvaldība nosaka kārtību, kādā ilgtermiņa perspektīvā pārbaugāma un izvērtējama izstrādātā ainavu plāna īstenošanas gaita un sasniegtie rezultāti.

² Iespējams iepazīties ar Grobiņas novada pašvaldības tematisko plānojumu „Grobiņas novada Ainavu plāns 2014.-2030.gadam”

4.5. Praktisks piemērs – darba uzdevums iespējamam ainavu plānam dabas parkā „Daugavas ieleja”

Šis varētu būt piemērs, kad Vadlīniju pasūtītāja dotais uzdevums būtu salāgojams ar reālo situāciju (iespējams vēl pārrunāt darba grupās), kāda tā ir izveidojusies attiecībā uz dabas parka „Daugavas ieleja” dabas aizsardzības plāna izstrādi, tajā skaitā – prasītā ainavu raksturojuma (ainaviskā novērtējuma) saturu. Tādēļ nepieciešams paskaidrojums.

Pirmais dabas parka „Daugavas ieleja” dabas aizsardzības plāns tika izstrādāts 2004.gadā, pašreiz, 2014.gadā, tas tiek aktualizēts. Jau pirmajā plānā bija detāliski izstrādāts ainavu raksturojums (ainavu struktūra, ainavu telpas, vērtības utt.), tādēļ jaunākā plāna izstrādes laikā bija iespējams pievērsties vēl citiem ainavu izpētes aspektiem. Lielā mērā to noteica tas, ka jau sākotnējais uzstādījums bija – savstarpēji integrēt Aizkraukles novada teritorijas plānojumu un dabas parka „Daugavas ieleja” dabas aizsardzības plānu, nevis kā gatavus produktus, bet jau izstrādes procesā (tas ļāva pievērsties metodikas jautājumiem). Šajā ziņā sava nozīme bija arī subjektīvajam faktoram, jo abos gadījumos ainavu izpēti veica viens un tas pats speciālists (Dr.hab.geogr. pētniece Aija Melluma).

Pašreizējā situācija ir šāda – dabas parka „Daugavas ieleja” dabas aizsardzības plānā faktiski jau ir iestrādāta ainavu plāna koncepcija (motivācijas, telpiskā struktūra, ainavu nozīmes, nepieciešamās darbības u.c.), taču tā nav kompakta teksta un kartogrāfiskā materiāla veidā, bet izklaidus, atbilstīgi noteikumos prasītajam visa plāna saturam. Turklāt, vairāki risinājumi, kas attiecas uz ainavu plānošanu, jau iestrādāti jaunajā Aizkraukles novada teritorijas plānojumā.

Tādējādi Aizkraukles novada (tas varētu attiekties arī uz Skrīveru un Jaunjelgavas novadiem) pašvaldība var izvēlēties vienu no reālajām iespējām.

- ✓ Pabeigt dabas parka „Daugavas ieleja” ainavu plāna (tā koncepcijas) izstrādi, izmantojot esošos izpētes materiālus un sakārtojot tekstus loģiskā secībā, bet papildinot ar informāciju par vietējo iedzīvotāju attieksmi un vērtējumiem (dabas aizsardzības plāna izstrādes laikā sabiedrības iesaiste veikta savādāk). Ievērojot pakāpenības principu ainavu plānošanā, šāds ainavu plāns varētu iegūt tematiskā plānojuma statusu. Neskaids jautājums – Skrīveru un Jaunjelgavas novadu attieksme un iespējamā dalība.
- ✓ Izstrādāt detāliskus ainavu plānus atsevišķām, jau izvērtētām ainavu telpām, kas atzītas par prioritārām jau dabas aizsardzības plānā un Aizkraukles novada teritorijas plānojumā (Brēķu ainava un Senā Aizkraukle).

Ainavu plānu izstrādi vienā vai otrā gadījumā nevajadzētu uzskatīt par pašmērķi, bet gan par līdzekli kādu konkrētu mērķu sasniegšanai. Tādēļ izdarot izvēli, vispusīgi jāizvērtē reālās iespējas, un lēmums varētu būt arī – ka atsevišķs ainavu plāns nav vajadzīgs, jo informācija ir atrodamā dabas parka „Daugavas ieleja” dabas aizsardzības plānā.

Ainavu plānu izstrādi nevajadzētu uzskatīt par pašmērķi, bet gan par līdzekli kādu konkrētu mērķu sasniegšanai.

Būtībā šobrīd galvenais uzdevums ir lēmuma pieņemšana pašvaldībā (pašvaldībās), bet konkrētos darba uzdevumus būs iespējams definēt tikai ņemot vērā pieņemto lēmumu un sadarbībā ar pašvaldībām

5. Priekšlikumi normatīvo aktu grozījumiem labākai dabas aizsardzības plānu integrēšanai teritorijas plānojumos

Vadlīniju projekts nav vērst uz tūlītējam izmaiņām normatīvo aktu sistēmā ar mērķi radīt priekšnoteikumus dabas aizsardzības plānu integrēšanai teritorijas plānojumos. Tam par pamatu ir trīs apsvērumi:

- ✓ pirmkārt, līdz šim vēl nav definēta integrēšanas loma, tās mērķis – līdz ar to (iespējams) kļūdīgi izstrādājot priekšlikumus, varam procesus tikai lieki sarežģīt;
- ✓ otrkārt, uz viena Pilotprojekta bāzes, kas tomēr uzskatāms par unikālu un individuālu gadījumu, nebūtu ieteicams ieviest izmaiņas normatīvajos aktos;
- ✓ treškārt, uzskatāms, ka līdz šim nav apzinātas un nav izmantotas visas dabas aizsardzības plānu un teritorijas attīstības plānošanas dokumentu integrēšanas iespējas pie pašreizējā normatīvā regulējuma.

Izstrādātie priekšlikumi var tikt izmantoti neatkarīgi no idejas par abu dokumentu iespējamo integrēšanu

Ņemot vērā iepriekš minēto, izstrādātie priekšlikumi var tikt izmantoti neatkarīgi no idejas par abu dokumentu iespējamo integrēšanu, un ņemami vērā uzlabojot teritorijas attīstības un dabas aizsardzības plānošanas sistēmu, tai skaitā katra dokumenta izstrādes procesu, sapratni un lietošanu kopumā.

Pirms priekšlikumu izstrādes, būtiski ir atzīmēt kopējās publiskās pārvaldes aktualitātes attiecībā uz Latvijas normatīvo aktu sistēmas darbības uzlabošanu.

konteksts ar kopējām aktualitātēm normatīvo aktu sistēmas darbības uzlabošanai

Atzīmējams ir Valsts prezidenta un tieslietu ministra 2012.gada 12.decembrī izdotais rīkojums Nr.7 „Par priekšlikumu izstrādi likumu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai”, kas paredz Tieslietu ministrijai, sadarbojoties ar Valsts prezidenta kanceleju, citām iesaistītajām institūcijām un organizācijām, izstrādāt priekšlikumus tiesiskā regulējuma pārmerīgas jaunrades mazināšanai skaitā un apjomā, kā arī radīt priekšnoteikumus pārāk detalizēta un sīkumaina tiesiskā regulējuma novēršanai.

Pamatojoties uz izdoto rīkojumu, 2013.gada nogalē tika publicēts Tieslietu ministrijas Informatīvais ziņojums „Priekšlikumi ārējo normatīvo aktu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai”. Akcentējot galveno, tajā norādīts, ka apjomīgs normatīvo aktu skaits rada ne tikai būtisku finansiālu ietekmi, bet arī negatīvi ietekmē attieksmi pret normatīviem aktiem (pēc ziņojumā minētā valstī spēkā ir vairāk kā 5000 likumi un Ministru kabineta noteikumi (neskaitot grozījumus); pēc SIA „METRUM” 2008.gadā veiktā pētījuma (situācija 2014.gadā varētu būt līdzīga) teritorijas attīstības plānošanu, tai skaitā zemes izmantošanu, ietekmē vairāk kā 150 normatīvie akti).

Pie šāda normatīvo aktu daudzuma, kā norādīts ziņojumā, ir apšaubāmas indivīda iespējas brīvi orientēties normatīvajā regulējumā, tiek apgrūtināta indivīda iespējas pārzināt savas tiesības un pienākumus, rada tiesisko nihilismu un neuzticēšanos valsts varai. Minētais var tik pat labi attiekties kā uz indivīdu, tā arī uz valsts un pašvaldības iestādēm, kas realizē teritorijas attīstības un dabas aizsardzības plānošanas dokumentu izstrādi.

atvieglot normatīvo aktu saturu, primāri izslēdzot tās normas, kuras netiek īstenotas

Kā viens no priekšlikumiem būtu atvieglot normatīvo aktu saturu, primāri izslēdzot tās normas, kuras netiek īstenotas (tās arī mazina cieņu pret tiesisko regulējumu un vājina nozīmi tiem normatīvo aktu punktiem, kuri ir ļoti būtiski).

Par piemēru var minēt divus dažādu normatīvo aktu punktus, pēc nozīmes it kā ļoti atšķirīgus (kaut arī iepriekš minētajā ziņojumā precīzi un labi norādīts – „normatīvā akta izstrādāšanā nevar runāt par svarīgām un nesvarīgām lietām, jo normatīvā akta izstrādāšanā svarīgs ir viss”):

- ✓ Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likuma 7.pantā tiek noteikts, ka novada teritorijā ir ne mazāk par 4000 pastāvīgo iedzīvotāju, kamēr vairākas pašvaldībās, tai skaitā Pilotprojektā iesaistītajā Skrīveru novada pašvaldībā, iedzīvotāju skaits pārsniedz tikai 3000;
- ✓ Ministru kabineta 09.10.2007. noteikumu Nr.686 „Noteikumi par īpaši aizsargājamās dabas teritorijas dabas aizsardzības plāna

saturu un izstrādes kārtību” 8.punktā tiek noteikts, ka plāna titullapu noformē atbilstoši šo noteikumu 2.pielikumam, kaut arī lielākā daļa (ja ne visi) dabas aizsardzības plāni netiek noformēti atbilstoši norādītajām prasībām.

respektējot atšķirīgo, nenoteikt līdz ar normatīvajiem aktiem detalizētu plānošanas dokumentu saturu

Līdz šim, attiecībā uz normatīvo aktu sistēmu, atzinīgi ir vērtējami ieguldījumi teritorijas attīstības plānošanas jomā – Teritorijas attīstības plānošanas likums (2011), 16.10.2012. Ministru kabineta noteikumi Nr.711 „Noteikumi par pašvaldību teritorijas attīstības plānošanas dokumentiem” un 30.04.2013. Ministru kabineta noteikumi Nr.240 „Vispārīgie teritorijas plānošanas, izmantošanas un apbūves noteikumi”.

Ja sākotnēji likumdošana teritorijas plānojuma, tai skaitā teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumu izstrādē, ļoti strikti noteica tā saturu (ar 19.10.2012. spēku zaudējošie Ministru kabineta noteikumi Nr.1148), tad pašreizējā situācijā normatīvie akti nosaka tikai būtiskāko teritorijas plānojuma izstrādē, atstājot detalizācijas pakāpi, tai skaitā virkni risināmo jautājumu, katras pašvaldības kompetencē. Šāda situācija ļauj mākslīgi neradīt pašvaldībām normas, kas faktiski nemaz nav attiecināmas uz konkrēto teritoriju vai arī – pašvaldība neredz mērķi atsevišķu tematiku atspoguļojumam teritorijas plānojumā.

Joprojām ļoti detalizēts satura piepildījums ir prasīts dabas aizsardzības plānu izstrādē, kuriem, neatkarīgi no īpaši aizsargājamās dabas teritorijas lieluma un specifikas, tiek noteiktas vienādas prasības.

Tā kā Pilotprojekta izstrādes laikā Aizkraukles novada pašvaldība izstrādāja arī ilgtspējīgas attīstības stratēģiju un attīstības programmu, kā piemēru var minēt arī šos dokumentus, kuriem normatīvā akta punkti visām pašvaldībām vienādi paredz noteikt dažāda līmeņa un formas attīstības formulējumus. Nereti pašvaldības (bez sava redzējuma un vajadzības) nosaka tās tikai tāpēc, ka normatīvie akti, un, attiecīgi sniedzot atzinumu, plānošanas reģions to prasa (īpaši tas attiecināms un jēdzieniem „ilgtermiņa mērķi”, „ilgtermiņa prioritātes”, „vidēja termiņa rīcības virzieni”). Rezultātā normatīvajos aktos „ieliktā” ideja (iespējams) un formulējumi zaudē savu nozīmi, un ir lieki sarežģīts plānošanas dokuments.

Piemēram, Aizkraukles novada pašvaldības ilgtspējīgas attīstības stratēģijas dokumentā ir noteikti trīs stratēģiskie mērķi un trīs ilgtermiņa prioritātes, kas faktiski atšķiras tikai ar atsevišķiem vārdiem, un „nav nolasāms”, ka prioritātes būtu izrietošas no stratēģiskajiem mērķiem. Piemēram, 3.stratēģiskais mērķis ir formulēts kā „nodrošināta iedzīvotājiem pieejama, kvalitatīva un ekoloģiski tīra vide” un 3.prioritāte „kvalitatīva un droša dzīves vide”.

Ņemot vērā iepriekš minēto, nebūtu ieteicams normatīvajos aktos noteikt detalizētu plānošanas dokumentu saturu, respektējot plānošanas objektu individualitāti un mainot atsevišķu normu regulējumu no „normatīvā” uz „metodisko”. Papildus tam, atzīmējams, ka ne visos gadījumos labāku rezultātu dos paļaušanās uz pašiniciatīvu. Kā norādīts Ekspertu grupas pārvaldības pilnveidei 2013.gadā publiskotajā ziņojumā „Pašvaldību sistēmas pilnveidošanas iespējas”, valstij, no vienas puses, nevajadzētu pārlietu ierobežot spējīgu vietējo pašvaldību autonomiju un pašiniciatīvu, bet, no otras puses, normatīvajam regulējumam vajadzētu būt tādām, kas stiprinātu arī vājākas pašvaldības. Idejiski iepriekš paustais priekšlikums attiecināms arī uz dabas aizsardzības jomas normatīvo regulējumu.

vienoties un skaidri paust šobrīd normatīvajos aktos dažādi uztveramo dabas aizsardzības plāna nozīmi

Dabas aizsardzības plānu normatīvais regulējums atrodams likumā „Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām” (1993) un tam pakārtotajos Ministru kabineta noteikumos, īpaši 09.10.2007. noteikumos Nr.686 „Noteikumi par īpaši aizsargājamās dabas teritorijas dabas aizsardzības plāna saturu un izstrādes kārtību”.

Likumā noteikts, ka paralēli aizsargājamo dabas teritoriju vispārējiem un individuālajiem Ministru kabineta noteikumiem pastāv dabas aizsardzības plāni (15.pants), savukārt 18.pants sīkāk apraksta plāna nozīmi, saturu, apstiprināšanas un izstrādāšanas kārtību, kā arī izmantojuma sfēru. Jāatzīmē, ka 18.pantā paredzētais regulējums ir nenoteikts – tajā tiek noteikts, ka dabas aizsardzības plānus var izstrādāt, pie tam to var darīt nenoteikta juridiska vai fiziska persona (Ministru kabineta noteikumos Nr.686 gan sīkāk izskaidrotas prasības plāna izstrādātājam, tomēr joprojām atzīmēts, ka plāna izstrādi var organizēt jebkura juridiska vai fiziska persona, ja tā izpilda noteikumos paredzētās prasības un piesaista sertificētus sugu un biotopu ekspertus).

Tāpat iepriekš minētajā likumā divkārti uzsvērts plāna rekomendējošais raksturs – izstrādājot aizsargājamās teritorijas individuālos aizsardzības un izmantošanas noteikumus, kā arī teritorijas attīstības plānošanas dokumentus un apsaimniekojot aizsargājamo teritoriju, var izmantot dabas aizsardzības plānā ietvertu informāciju, plānam ir ieteikuma raksturs (18.panta 4.daļa). Tātad plānā ietvertu informāciju var ņemt un var neņemt vērā, un faktiski plāns kā tāds nav saistošs (jāatzīmē gan, ka plānā ietvertās sugu un biotopu kartes tiek uzskatītas par apliecinājumu šo aizsargājamo sugu un biotopu atrašanās vietai).

Glūži pretēji mīkstajam regulējumam likumā, Ministru kabineta noteikumos Nr.686, kā jau atzīmēts arī iepriekš, ārkārtīgi strikti un skrupulozi ir aprakstīts plāna saturs un jo īpaši – tā izstrādes procedūra, detāli nosakot (pietiekami sarežģīti) termiņus un nosacījumus (cik dienu laikā izsludināmas sanāksmes, nosūtāmi protokoli un plāna materiāli, kādam jābūt sludinājumu saturam u.tml.). Pie tam procedūra atšķiras no pārējo plānošanas dokumentu izstrādes procedūras, kas rada apjukumu iesaistītajām pusēm. Jāatzīmē, ka precīzi noteiktā procedūra darbojas nevis atbalstot dabas aizsardzības plāna izstrādātāja un iesaistīto ekspertu darbu, bet tieši otrādi – jebkura neprecizitāte var tikt juridiski traktēta kā pārkāpums un dabas aizsardzības plāns var tikt apstrīdēts, ko arī konfliktu gadījumā izmanto fiziskās un juridiskās personas, kuras nav apmierinātas ar īpaši aizsargājamās dabas teritorijās noteiktajiem ierobežojumiem.

Savukārt liela nozīme dabas aizsardzības plānam ir brīdī, kad tiek paredzētas potenciāli negatīvi ietekmējošas darbības Eiropas nozīmes īpaši aizsargājamās teritorijās. Ja konkrētā darbība ir paredzēta dabas aizsardzības plānā kā pasākums sugu vai biotopu aizsardzībai, vai ir ielānota tūrisma infrastruktūra, tās veikšanai nav nepieciešams ietekmes uz vidi novērtējums, līdz ar to pasākumus var veikt īsākā termiņā un ar mazākām izmaksām. Likuma „Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām” 43.panta 4.daļā tiek noteikts, ka Eiropas nozīmes īpaši aizsargājamās dabas teritorijās jāveic ietekmes uz vidi novērtējums plānošanas dokumentiem vai paredzētajām darbībām, ja tās atsevišķi vai kopā ar citu paredzēto darbību vai plānošanas dokumentu var būtiski ietekmēt Eiropas nozīmes aizsargājamo dabas teritoriju (Natura 2000). Šim regulējumam noteikts izņēmums attiecībā uz dabas aizsardzības plāniem un tajos paredzētajām darbībām, tai skaitā tūrisma infrastruktūras ierīkošanai.

Ņemot vērā normatīvajos aktos neskaidri vērtēto dabas aizsardzības plāna lomu, būtu ieteicams vienoties par šī dokumenta nozīmi, un atbilstoši tam, veikt izmaiņas normatīvajos aktos.

paredzēt mehānismu dabas aizsardzības plānu izstrādei nepieciešamo pamatdatu iegūšanai

09.10.2007. noteikumos Nr.686 „Noteikumi par īpaši aizsargājamās dabas teritorijas dabas aizsardzības plāna saturu un izstrādes kārtību” būtu jāparedz mehānisms, kā dabas aizsardzības plāna izstrādātāji tiek nodrošināti ar aktuālo topogrāfisko karti un kadastra informāciju (atzīmējams, ka šis jautājums ir labi atrisināts teritorijas plānojuma izstrādē). Kadastra informācijai dabas aizsardzības plānu izstrādē būtu jāietver zemes vienību robežas vektordatu formā (vēlams laukumveida objekti) un šo zemes vienību minimālā aprakstošā informācija (kadastra numurs, kadastra apzīmējums, nosaukums, dati par kadastra subjektu – īpašnieka, tiesiskā valdītāja vai lietotāja nosaukums, statuss un kontaktinformācija).

Lai efektīvāk varētu izmantot dabas aizsardzības plāna izstrādes materiālus, būtu ieteicams izstrādāt metodiskos norādījumus dabas aizsardzības plānu karšu izstrādei. Varētu tikt izstrādāta obligāto un rekomendējošo vektordatu slāņu, to ģeometrijas un aprakstošās informācijas (atribūtinformācijas) specifikācija, un šo datu slāņu veidošanas galvenie principi. Tas atvieglotu arī šo datu ievietošanu Dabas datu pārvaldības sistēmā „Ozols”.

novērst termina „funkcionālais zonējums” dublēšanos TP un DAP normatīvajā regulējumā

Ieteicams novērst termina „funkcionālais zonējums” dublēšanos teritorijas plānojuma un dabas aizsardzības plāna normatīvajā regulējumā. Teritorijas attīstības plānošanas likumā (2011) tiek noteikts, ka funkcionālais zonējums ir teritorijas iedalījums zonās, kurām ir atšķirīgas prasības atļautajai teritorijas izmantošanai un apbūvei. Savukārt likumā „Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām” (1993) noteikts, ka aizsargājamās teritorijas var iedalīt funkcionālajās zonās, un funkcionālajām zonām ir atšķirīgi aizsardzības un izmantošanas noteikumi.

Lai gan dabas aizsardzības plānu izstrādē termins „funkcionālais zonējums” ir pastāvējis krietni ilgāku laiku, tas faktiski neatbilst tā lietojumam, jo

praksē apzīmē nevis funkciju, bet zināmu noteikumu piemērošanu. Turklāt dabas aizsardzības plānu izstrādē funkcionālo zonu klasifikācijā būtu ieteicams ievērot vienotu pieeju – pašreizējā normatīvajā regulējumā daļa no funkcionālajām zonām tiek definētas pēc aizsardzības pakāpes (stingra režīma zona, neitrālā zona), bet dažas pēc teritorijas pazīmēm (ainavu aizsardzības zona, kultūrvēsturiskā zona).

Turklāt vairumā gadījumu, piemēram, ainavu aizsardzības zona, netiek piemērota vadoties no ainavisko vērtību apsvērumiem, bet gan noteikumu piemērošanas (pamatā izmantojot aizsargājamo ainavu apvidu noteikumus pēc 16.03.2010. Ministru kabineta noteikumiem Nr.264 „Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju vispārējie aizsardzības un izmantošanas noteikumi”). Tādējādi dabas aizsardzības plānu izstrādē, iespējams, precīzāks termins būtu „aizsardzības zona” vai „noteikumu zona”, piemēram, dabas parka dabas lieguma noteikumu zona”.

ārpus normatīvo aktu rāmjiem labākai DAP un TP integrēšanai

Iepriekš minētajā Tieslietu ministrijas izstrādātajā ziņojumā, tiek akcentēts, ka normatīvo aktu jaunrade nav vienīgais veids, kā risināt radušās problēmas. Pastāv arī citi, alternatīvi risinājumi, piemēram, finanšu instrumenti un informatīvie instrumenti, kuri var būt ne mazāk efektīvi vai pat efektīvāki. Tas īpaši būtu attiecināms arī uz teritorijas plānojuma un dabas aizsardzības plānu integrēšanu jeb savstarpējo saskaņotību, pretrunu novēršanu.

09.10.2007. noteikumos Nr.686 „Noteikumi par īpaši aizsargājamās dabas teritorijas dabas aizsardzības plāna saturu un izstrādes kārtību” attiecībā uz dabas aizsardzības plāna saturu, 9.6.punktā tiek noteikts, ka plānā ietver priekšlikumus par nepieciešamajiem grozījumiem pašvaldības teritorijas plānojumā.

Dabas aizsardzības plāna un teritorijas plānojuma integrēšanā, ļoti svarīga var būt šīs nodaļas izstrāde. Lai tā kvalitatīvi tiktu izstrādāta, un pēc iespējams vairāk arī izmantojama (integrējama) teritorijas plānojumos, būtu svarīgi teritorijas plānojumu izstrādātājus pievērst tai uzmanību, un attiecīgi skaidrot dabas aizsardzības plāna izstrādātājus – ko plānotāji vēlas no tās sagaidīt.

Kā atsevišķi priekšlikumi jeb vadlīnijas šīs sadaļas izstrādē varētu būt sekojošas:

- ✓ Ietverot dabas aizsardzības plānā priekšlikumus par nepieciešamajiem grozījumiem pašvaldības teritorijas plānojumā, ieteicams ņemt vērā struktūru un saturu, kas noteikta 30.04.2013. Ministru kabineta noteikumos Nr.240 „Vispārīgie teritorijas plānošanas, izmantošanas un apbūves noteikumi”. Piemēram, konkrētā teritorijā vēlamos vai nepieļaujamos (galvenos un/vai papildizmantošanas) teritorijas izmantošanas veidus pēc noteikumu 3.pielikumā minētās informācijas, kā arī galvenos apbūvi raksturojošos parametrus (apbūves blīvums, apbūves intensitāte, brīvās zaļās teritorijas rādītājs, apbūves augstums, stāvu skaits), un jaunveidojamo zemes vienības platību.
- ✓ Ņemt vērā, ka pastāv arī iespēja sniegt papildus priekšlikumus par teritorijas izmantošanu un apbūves noteikumiem brīvā formā, bet tiem nevajadzētu dublēt iepriekš uzskaitītos izmantošanas veidus un apbūvi raksturojošos parametrus, kā arī tiem būtu jāatbilst teritorijas plānojuma kompetences (risināmo jautājumu) līmenim. Piemēram, ieteikt teritorijas, kurām jāizstrādā detalizēts plānošanas dokuments (lokālplānojums, detālplānojums, tematiskais plānojums, ainavu plāns u.tml. ar norādītiem vēlamajiem uzdevumiem, kas šajā dokumentā būtu risināmi.
- ✓ Ieteicams dabas aizsardzības plānā paredzēt priekšlikumus ne tikai teritorijas plānojumu izstrādei, bet arī citiem plānošanas dokumentiem, piemēram, konkrēti projekti, kas attiecināmi uz pašvaldības attīstības programmu vai konceptuāli jautājumi, kas būtu jārisina ilgtspējīgas attīstības stratēģijas dokumenta līmenī.

Uzskaitītos vadlīniju punktus, līdzīgi kā daudzus citus risināmus jautājumus, nebūtu ieteicams regulēt ar normatīvo aktu palīdzību, bet, ņemot vērā Tieslietu ministrijas izstrādātos priekšlikumus, varētu tikt ieviestas praksē ar informatīviem instrumentiem – dabas aizsardzības plānu un teritorijas plānojumu izstrādātāju savstarpējām diskusijām, semināriem un pieredzes apmaiņu.